

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องบทบาทของหวังดี นิมา หรือ หวังเต๊ะ ในฐานะผู้ส่งสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ผ่านเพลงพื้นบ้านลำตัด ผู้วิจัยได้เลือกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. ความหมายของบทบาท
2. ความหมายและองค์ประกอบเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร
3. ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo)
4. วิธีการถ่ายทอดความรู้
5. สื่อพื้นบ้านกับงานการศึกษานอกโรงเรียน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมายของบทบาท

เลวินสัน (Levinson, 1971) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการคือ

1. บทบาท หมายถึง ปทัสสถาน (Norms) ความคาดหวัง (Expectation) ข้อห้าม (Taboos) ความรับผิดชอบ (Responsibility) และอื่น ๆ ที่มีลักษณะทำนองเดียวกันซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเองที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่จะทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

บิดเคิล (Biddle, 1979) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมอันเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลคนหนึ่งหรือมากกว่านั้นในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ ซึ่งบิดเคิลได้อธิบายว่า คำจำกัดความของบทบาทขึ้นอยู่กับคำ 4 คำ คือ

1. พฤติกรรม (Behavior) หมายความว่า การกระทำหรือการแสดงที่เราอาจสังเกตได้
2. บทบาทนั้นจำกัดเพียงพฤติกรรมของมนุษย์ (Human Being) เท่านั้น
3. บทบาทบางอย่างถูกกำหนดโดยอาศัยสิ่งแวดล้อม (Environment) แต่บทบาทบางอย่างถูกจำกัดการนำมาใช้โดยขอบเขตอันเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อม และบทบาทอาจเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยน
4. บทบาทเป็นลักษณะเฉพาะ (Characteristic) ของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคน
คีท เดวิส (Keith Devis, 1962) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบว่า การที่บุคคลจะดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งต้องมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบ กำหนดควบคู่ไว้กับตำแหน่งนั้นเสมอ บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่กำหนดไว้จะต้องเป็นที่รู้และเข้าใจกันระหว่างบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งและบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 (2531) ให้ความหมายว่า บทบาท หมายถึง การทำท่าในบทแสดง การทำตามบท การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

งานพีศ สัตย์สงวน (2534) กล่าวว่า สถานภาพเป็นตำแหน่ง แต่บทบาทคือการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักเป็นของคู่กัน คือ เมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป บทบาทคือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อทำให้ความสัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถพยากรณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ครูอาจารย์ เสมียน ภารโรง ต่างก็มีบทบาทที่คาดหวังจะต้องทำในฐานะที่ครองตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้

ไพบูลย์ ช่างเขียน (2515) ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไว้ว่า

1. บทบาทมีประจำอยู่ทุกสถานภาพ
2. วัฒนธรรมและชนบทรรมนิยมประเพณีในสังคม เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท
3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทของตนได้ต้องมีการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงออกนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่า จะเหมือนบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริงนั้นเป็นผลของปฏิกริยาแห่งบุคลิกของบุคคลที่ครองสถานภาพร่วมกับบุคลิกของบุคคลอื่นที่มาร่วมพฤติกรรม และเครื่องกระตุ้นต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน

เวลาและสถานที่ที่เกิดการแสดงบทบาท

โมเรโน (Jacob Moreno อ้างถึงใน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, 2530) แบ่งประเภทของบทบาทออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. บทบาททางชีวภาพ (Psychosomatic Role) เป็นบทบาทพื้นฐานทางชีวภาพทั่วไปของมนุษย์ เช่น การกินอยู่ พักผ่อน การสืบพันธุ์มนุษย์แสดงออกโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวแต่ก็ปฏิบัติภายใต้เงื่อนไขของสังคม

2. บทบาทของการแสดงออกตามความรู้สึก (Psychodramatic Role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงออกตามความคาดหวังของตนในสถานการณ์ต่าง ๆ

3. บทบาททางสังคม (Social Role) เป็นบทบาทที่บุคคลแสดงออกตามความคาดหวังทั่วไปของสังคม เช่น ตามพฤติกรรมของเฉพาะกลุ่มอาชีพ หรือความคาดหวังในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น ครู กรรมกร ชาวพุทธ พ่อแม่

สรุป บทบาทเป็นลักษณะเคลื่อนไหวหรือส่วนที่เป็นพลวัตของสถานการณ์ แต่ละบทบาทสะท้อนให้เห็นถึงวิธีปฏิบัติต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. บทบาทตามสถานการณ์ เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นพร้อมกับบุคคล บทบาทถูกกำหนดให้โดยธรรมชาติ เช่น เพศ อายุ ชาติกำเนิด ผิว และถูกกำหนดโดยสังคม เช่น พ่อ แม่ สามี ภรรยา

2. บทบาทตามความคาดหวังของสังคม เป็นบทบาทที่บุคคลที่เกี่ยวข้องคาดว่าบุคคลที่เข้าไปดำรงตำแหน่งนั้นจะปฏิบัติตามแบบแผนที่เขากำหนดไว้หรือไม่ ซึ่งขึ้นอยู่กับค่านิยม ทัศนคติ แรงจูงใจบุคลิกภาพ การอบรมที่ได้รับ ประเพณีของบุคคลนั้น ๆ เป็นต้น

สรุปจากบทบาทที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า หวังดี นิมา มีบทบาทในด้าน 1) เป็นนักแสดง ลำตัด สร้างความบันเทิงให้แก่ประชาชน 2) นักอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน ถ่ายทอดความรู้ด้านเพลงพื้นบ้านให้แก่ผู้แสดงรุ่นหลัง เพื่อเป็นผู้สืบทอดการแสดงลำตัดต่อไป ให้ความร่วมมือกับทุกหน่วยงานที่ต้องการข้อมูลเกี่ยวกับลำตัด 3) ผู้ให้ความรู้แก่ประชาชนที่อยู่นอกกระบวรโรงเรือนและเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงความคิดของประชาชน

2. ความหมายและองค์ประกอบของการติดต่อสื่อสาร

2.1 ความหมายของการติดต่อสื่อสาร (Communication)

แชนนอน และ วีเวอร์ (Shannon and Weaver, 1949) กล่าวว่า คำว่าการสื่อสารมีความหมายกว้างคลุมไปถึงวิธีการทั้งหมดที่ทำให้จิตใจของบุคคลหนึ่งกระทบถึงจิตใจ

ของอีกคนหนึ่ง วิธีการดังกล่าวเกี่ยวข้องกับสื่อและสารประเภทต่าง ๆ ไม่เฉพาะแต่ภาษาเขียน และภาษาพูดเท่านั้น แต่รวมไปถึงดนตรี ศิลปะ รูปภาพ ละคร ระบาย และบรรดาพฤติกรรมทั้งหมดของพวกเรา ในบางกรณีอาจใช้นิยามการสื่อสารที่กว้างขวางกว่านี้ก็ได้ โดยอาจหมายถึงวิธีการที่ทำให้เครื่องกลไกอันหนึ่ง (เช่น เรดาร์) คอยบอกตำแหน่งเครื่องบิน และสามารถติดต่อกับเครื่องกลไกอีกอันหนึ่งได้ (เช่น จรวดนำวิถี)

โฮฟแลนด์และคณะ (Hovland and Others, 1953) แสดงความเห็นว่าการสื่อสารคือกระบวนการที่บุคคลหนึ่ง (ผู้ส่งสาร) ส่งสิ่งเร้า (โดยปกติเป็นภาษาพูดหรือเขียน) เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลอื่น ๆ (ผู้รับสาร)

เชอร์ศรี วิวิธสิริ (2527) ให้ความหมายว่า การสื่อสารหรือการสื่อความหมาย หรือการสื่อข้อความ หมายถึง กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในข่าวสารหรือข้อเท็จจริง ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนท่าทีต่าง ๆ จากบุคคลหนึ่งหรือหลายคนไปสู่บุคคลอื่นซึ่งอาจเป็นคนหนึ่งหรือมากกว่าขึ้นไป การสื่อสารจะได้ผลสมบูรณ์เมื่อผู้รับสารเข้าใจตรงกันกับผู้ส่งสาร มนุษย์เราต้องติดต่อสื่อสารทำให้เกิดการเรียนรู้หรือรับรู้ในชีวิตประจำวันได้โดยใช้ประสาททั้ง 5 คือ (1) ตา การมองเห็น (2) หู การฟัง (3) จมูก การดมกลิ่น (4) ผิวกาย การสัมผัส และ (5) ลิ้น การลิ้มรส

วิรัช อภิรัตน์กุล (2524) สรุปว่า การสื่อสาร หมายถึง ศิลปะแห่งการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้สึกนึกคิด และทัศนคติจากบุคคลหนึ่งไปสู่อีกบุคคลหนึ่ง

ปรมะ สตะเวทิน (2527) กล่าวว่า การสื่อสาร คือกระบวนการของการถ่ายทอดสาร (message) จากบุคคลฝ่ายหนึ่งซึ่งเรียกว่า ผู้ส่งสาร (sender) ไปยังบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าผู้รับสาร (receiver) โดยผ่านสื่อ (channel)

ระวีวรรณ ประกอบผล (2529) ให้ความหมายว่า การสื่อสารหมายถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์ ทำให้ได้รับรู้เรื่องราวอันมีความหมายร่วมกัน และเกิดการตอบสนองต่อกัน

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การสื่อสาร เป็นกระบวนการส่งข่าวสาร เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้สึก ซึ่งกระบวนการนี้ประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางในการสื่อสาร และผู้รับสาร โดยทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารมีความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายร่วมกันได้ จึงจะถือว่าการสื่อสารประสบความสำเร็จ

การติดต่อสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญที่ประสานกลุ่มคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่าง เป็นปึกแผ่น ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นหน้าหนึ่งใจเดียวกัน มีค่านิยมและวัฒนธรรมอันเดียวกัน ทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างมีสันติสุข การติดต่อสื่อสารเป็นกระบวนการทางสังคมที่จำเป็นของมนุษย์ มีการปฏิสัมพันธ์

ต่อเนื่องกันอย่างไม่สิ้นสุด ดังนั้น ตราบใดที่คนไม่ได้อยู่ตามลำพัง จึงย่อมเป็นไปได้ที่คนเราจะหยุดการติดต่อสื่อสารได้

เชิขรศรี วิวิธสิริ (2527) กล่าวว่าลักษณะของการสื่อสารมี 2 ลักษณะคือ

1. การสื่อสารสองทาง (Two-way communication) เป็นการสื่อสารที่ผู้รับสารและผู้ส่งสารมีโอกาสแสดงปฏิกริยาโต้ตอบกัน เกิดข้อมูลป้อนกลับ (feedback) ทั้งนี้ ผู้ส่งสารจะทราบว่าผู้รับสารเข้าใจสารที่ส่งไปมากน้อยและถูกต้องเพียงใด การสื่อสารสองทางนี้ได้แก่ การสื่อสารระหว่างบุคคลต่อบุคคล ระหว่างบุคคลกับกลุ่ม หรือกลุ่มกับกลุ่มด้วยกัน

2. การสื่อสารทางเดียว (One-way communication) เป็นการสื่อสารที่ไม่มีผลย้อนกลับ ผู้ส่งสารไม่มีโอกาสได้รับสารตอบ (feedback) จากผู้รับผู้ส่งสารและผู้รับสารอาจเกิดความเข้าใจไม่ตรงกันได้ การสื่อสารทางเดียวได้แก่การสื่อสารมวลชน เช่น วิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ เป็นต้น

2.2 องค์ประกอบสำคัญพื้นฐานของการสื่อสาร

องค์ประกอบสำคัญพื้นฐานของการสื่อสาร มี 4 ประการได้แก่ (David K. Berlo, 1960)

2.2.1 ผู้ส่งสาร (sender)

2.2.2 สาร (message)

2.2.3 ช่องทางหรือสื่อ (channel or medium)

2.2.4 ผู้รับสาร (receiver)

ผู้ส่งสาร

ผู้ส่งสารคือบุคคลซึ่งเป็นผู้เริ่มต้นสร้างสารและส่งสารไปยังผู้อื่น ในการสื่อสารครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ผู้ส่งสารจะทำหน้าที่เข้ารหัส (encoding) อันเป็นการแปลสารให้อยู่ในรูปของสัญลักษณ์ที่มนุษย์คิดสร้างขึ้นแทนความคิด ได้แก่ ภาษา และอาจมีปฏิกริยาทำทางต่าง ๆ สารที่ถูกเข้ารหัสแล้วจะถูกผู้ส่งสารส่งไปยังผู้รับสารโดยผ่านทางติดต่อทางใดทางหนึ่ง ในการสื่อสารประเภทใดหรือระดับใดก็ตาม ผู้ส่งสารย่อมต้องมีหน้าที่และบทบาทที่สำคัญในการสื่อสาร ได้แก่ การมีวัตถุประสงค์ในการสื่อสารที่แจ่มชัด การเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอในเนื้อหาของเรื่องราวที่ตนจะต้องสื่อสารกับผู้อื่น และการเป็นผู้ที่มีความพยายามที่จะเข้าใจในความสามารถและความพร้อมในการรับสารของผู้ที่ตนต้องการสื่อสารด้วย ตลอดจนการเป็นผู้รู้จักเลือกใช้วิธีการในการสื่อสารให้เหมาะสมกับเรื่อง โอกาส และผู้รับสารของตน

สาร

สาร คือ เรื่องราวอันมีความหมายและแสดงออกมาโดยอาศัยภาษาหรือสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ตามที่สามารถทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันได้ สารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ส่งสารเกิดความคิดขึ้น และต้องการจะส่งหรือถ่ายทอดความคิดนั้นไปสู่การรับรู้ของผู้รับสาร การส่งสารนั้นเกิดขึ้นก็โดยการที่ผู้ส่งสารแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างเพื่อแทนความคิดที่เกิดขึ้นนั้น เช่น พูด เขียน วาด แสดงอาการหรือกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่ง ฯลฯ การแสดงพฤติกรรมออกมาซึ่งความคิดของผู้ส่งสารไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ย่อมขึ้นอยู่กับทักษะของผู้ที่กระทำทั้งสิ้น

ความสำคัญของสารที่ถูกส่งมาจากผู้ส่งสาร ก็คือ การทำหน้าที่ทำให้ผู้รับสารเกิดการรับรู้ความหมาย และมีปฏิกิริยาตอบสนอง การที่ผู้รับสารจะสามารถรับสารที่ถูกส่งมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ได้หรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับว่า ผู้รับสารมีทักษะในการรับสารมากหรือน้อย ซึ่งผู้รับสารจะแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นพฤติกรรมการรับสารที่ตรงกับพฤติกรรมของผู้ส่งสารได้แก่ ฟัง อ่าน ดู สังเกต ทักษะของผู้รับสารในการรับสาร ได้แก่ ความสามารถในการคิด พิเคราะห์ ความเข้าใจในภาษาทั้งพูดและเขียน ย่อมจะช่วยให้พฤติกรรมการรับสารเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ช่องทางหรือสื่อ

ช่องทางหรือสื่อ เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการสื่อสาร ซึ่งหมายถึงตัวกลางหรือสื่อหรือพาหะที่เป็นตัวนำข่าวสารไปยังผู้รับสาร ในการสื่อสารใด ๆ ก็ตาม ผู้ส่งสารย่อมต้องอาศัยช่องทางหรือสื่อให้ทำหน้าที่นำสารไปยังผู้รับสาร โดยทั่วไปแล้วสารที่ถูกผู้ส่งสารถ่ายทอดไปยังผู้รับสารจะเข้าไปสู่ระบบการรับรู้ของมนุษย์โดยผ่านประสาทสัมผัสทางใดทางหนึ่งหรือหลายทางพร้อมกันก็ได้ ดังนั้น ช่องทางในการสื่อสาร จึงหมายถึง ทางซึ่งทำให้ผู้ส่งสารกับผู้รับสารติดต่อกันได้ ได้แก่ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การสัมผัส และการลิ้มรส ส่วนสื่อ นั้น หมายถึง สื่อที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ได้แก่ อากาศ แสง เสียง ตลอดจนอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้ในการติดต่อส่งสารไปถึงกันและกัน

การแบ่งประเภทของสื่อโดยใช้ลักษณะของสื่อเป็นเกณฑ์ สามารถแบ่งสื่อออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

1. สื่อธรรมชาติ ได้แก่ บรรยากาศที่อยู่รอบตัวมนุษย์อันมีอยู่ตามธรรมชาติ ทำหน้าที่เป็นทางติดต่อของการสื่อสารระหว่างบุคคลแบบอยู่ต่อหน้ากันหรือเผชิญหน้ากัน
2. สื่อมนุษย์ ได้แก่ บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นสื่อนำสารไปสู่ผู้รับสาร เช่น

คนนำสาร นักเล่านิทาน โฆษก พ่อสื่อ แม่สื่อ ตัวแทนการเจรจาปัญหา เป็นต้น

3. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ สื่อทุกชนิดที่อาศัยเทคนิคการพิมพ์ เช่น หนังสือ ใบบอก หนังสือพิมพ์ ใบบลิว แผ่นพับ วารสาร นิตยสาร ใบประกาศหรือแจ้งความ โปสเตอร์ภาพ

4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ สื่อที่พัฒนาชั้นโตนใช้ระบบเครื่องกลไฟฟ้าเป็นหลัก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรพิมพ์ แถบบันทึกเสียง วิกิตทัศน์ เครื่องฉายภาพนิ่ง เครื่องฉายภาพยนต์

5. สื่อระดม ได้แก่ สื่อที่ทำหน้าที่นำสารได้แต่ไม่อาจจัดไว้ในสี่ประเภทข้างต้น เช่น หนังสือพิมพ์กำแพง วิกิตจาริก สื่อพื้นบ้าน เป็นต้น

ผู้รับสาร

ผู้รับสารเป็นองค์ประกอบประการสุดท้ายในกระบวนการของการสื่อสาร และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าองค์ประกอบอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะในการสื่อสารใด ๆ ก็ตามจะไม่ประสบผลสำเร็จเลยหรืออาจประสบผลสำเร็จไม่เต็มที่ถ้าผู้รับสารไม่เข้าใจหน้าที่และบทบาทของตนที่มีต่อการสื่อสาร ในกระบวนการสื่อสารนั้น ผู้รับสารมีบทบาทขั้นพื้นฐานอยู่ 2 ประการคือการกำหนดความหมายตามเรื่องราวที่ผู้ส่งสารส่งสารผ่านสื่ออย่างใดอย่างหนึ่งมาถึงตน และการแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้ส่งสาร

ดังนั้น ในกระบวนการสื่อสารใด ๆ ก็ตาม การสื่อสารจะเกิดประสิทธิผลได้ก็ต่อเมื่อผู้รับสารได้พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มีทักษะในการสื่อสาร ได้แก่ การเป็นผู้ฟัง ผู้อ่าน ตลอดจนการเป็นผู้ที่สามารถคิดและรับรู้ความหมายได้ การมีทัศนคติที่ดีต่อผู้ส่งสาร ต่อเรื่องที่สื่อสาร ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีความพยายามในการรับสารและสามารถแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผู้ส่งสารได้ ทั้งนี้เพื่อให้การสื่อสารบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และองค์ประกอบของการสื่อสารมีความสำคัญมากเพราะต้องมีครบทุกส่วน ซึ่ง หวังดี นิมา ถ่ายทอดความรู้ผ่านลำตัด ให้ประชาชนฟังและดู จึงจะทำให้การส่งถ่ายความรู้ มีความสมบูรณ์มากขึ้น

3. ทฤษฎีการสื่อสารของเบอร์โล (David K. Berlo)

3.1 องค์ประกอบของการสื่อสาร

เดวิด เค. เบอร์โล (David K. Berlo, 1960) กล่าวว่า การสื่อสารมีลักษณะเป็นกระบวนการเนื่องจากมีสภาพการเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (dynamic) ตรงข้ามกับสภาพการคงนิ่ง อยู่กับที่ หรือคงสภาพเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง (static) คำสองคำที่แสดงลักษณะสำคัญของกระบวนการ คือ การเปลี่ยนแปลงและการต่อเนื่อง ไม่ว่าจะ

เหตุการณ์ใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนแปลงและดำเนินต่อเนื่องกันไปไม่มีวันจบสิ้น เราถือได้ว่าเป็นกระบวนการทางสื่อสาร เดวิด เค. เบอร์โล อธิบายกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ว่า เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบ (ingredients) ที่สำคัญ 6 ประการ คือ

1. แหล่งสาร
2. เนื้อหาข่าวสาร
3. ผู้เข้ารหัสสาร
4. ช่องสาร
5. ผู้ถอดรหัสสาร
6. ผู้รับสาร

ในการสื่อสารของมนุษย์ทุกครั้งจะต้องประกอบไปด้วยแหล่งสารซึ่งอาจเป็นบุคคลคนหนึ่งหรือกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลในการกระทำการสื่อสาร เมื่อมีแหล่งสาร มีความคิด มีความต้องการในการสื่อสาร และตั้งใจที่จะสื่อสารข้อมูลและมีจุดมุ่งหมายแล้ว ก็จะต้องนำมารวบรวมเรียบเรียงเป็นเนื้อหาข่าวสาร

เนื้อหาข่าวสาร ก็คือ พฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งอาจอยู่ในรูปของภาษาเขียนหรือภาษาพูด ซึ่งมาจากการแปลหรือถอดความคิดจุดมุ่งหมาย และความตั้งใจ แล้วเรียบเรียงออกมาในรูปของรหัสสารหรือระบบสัญลักษณ์ จุดมุ่งหมายของผู้ส่งสารถูกเรียบเรียงออกมาเป็นรหัสได้ อย่างไรก็ตามมันขึ้นอยู่กับผู้เข้ารหัสสารซึ่งเป็นองค์ประกอบตัวที่สามในกระบวนการสื่อสาร

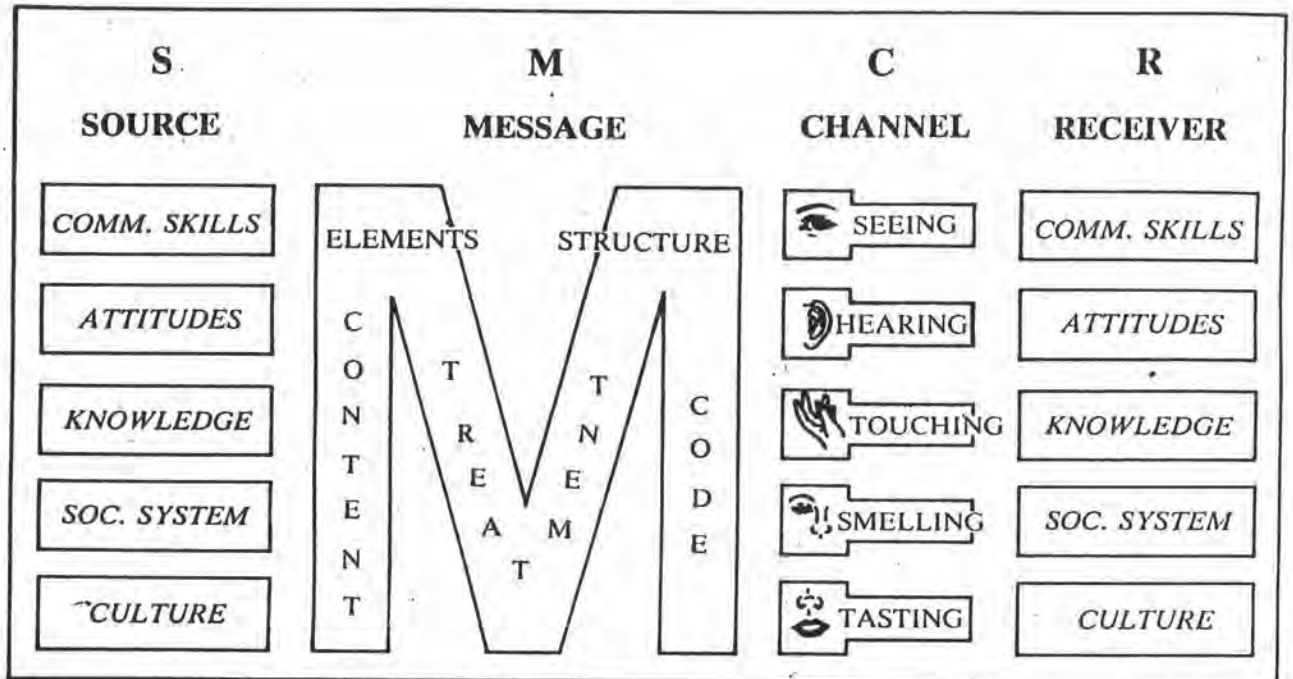
ผู้เข้ารหัสสารเป็นผู้รับผิดชอบในการนำเอาความคิดของแหล่งสารมาเข้ารหัสสาร เพื่อแสดงจุดมุ่งหมายของผู้ส่งสารในรูปของเนื้อหาข่าวสาร ในการสื่อสารระหว่างบุคคล การเข้ารหัสสารจะเป็นหน้าที่ของผู้ที่เป็นต้นตอของข่าวสารเอง

เมื่อมีแหล่งสารพร้อมด้วยจุดมุ่งหมายที่จะสื่อสาร ผู้เข้ารหัสสารซึ่งแปล และเรียบเรียงจุดมุ่งหมายนั้นมาเป็นเนื้อหาข่าวสารแล้ว ก็ต้องมีองค์ประกอบตัวที่สี่คือ ช่องสาร เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสือ คลื่นแสง ฯลฯ ซึ่งเบอร์โลให้ความหมายว่า ช่องสาร (Channel) คือ

- 1) ตัวกลางหรือสื่อ (medium)
- 2) ผู้นำสาร (a carrier of message)

เนื้อหาข่าวสารจะต้องอยู่ในช่องสารใดช่องสารหนึ่งเสมอ การเลือกช่องสารก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากต่อประสิทธิภาพของการสื่อสาร

ภาพที่ 1 แบบจำลองของเบอร์โวลแสดงองค์ประกอบของการสื่อสาร

ตามแผนภาพแบบจำลองที่เรียกว่า S-M-C-R Model ของเบอร์โวล จะเห็นว่า การสื่อสารนั้นจะต้องมีจุดมุ่งหมายเสมอ และองค์ประกอบทั้งหลาย ได้แก่ (1) ผู้ที่เป็นแหล่งสาร (2) ผู้เข้ารหัสสาร (3) ผู้ถอดรหัสสารกับผู้รับสารไม่ควรมองในลักษณะของคน และแยกจากกัน โดยเด็ดขาด แต่ควรมองว่าเป็นพฤติกรรม ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมในการสื่อสารนั่นเอง (4) การเข้ารหัสหรือการเรียบเรียงรหัสสาร (5) การถอดรหัสสาร และ (6) การรับสาร ซึ่งอาจส่งไปยังผู้รับสารในที่สุด

ในกระบวนการสื่อสารอาจมีคนมากกว่าหนึ่งคนมาเกี่ยวข้อง เช่น อาจมีแหล่งสาร และผู้เข้ารหัสสารซึ่งเป็นกลุ่มคนหรือสถาบันก็ได้ และบุคคลเพียงคนเดียวก็อาจมีพฤติกรรมมากกว่าหนึ่งพฤติกรรม เช่น อาจเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในเวลาเดียวกัน เป็นทั้งผู้เข้ารหัสสาร และผู้ถอดรหัสสาร ดังนั้น องค์ประกอบทั้ง 6 ประการทางการสื่อสารจึงไม่สามารถอธิบายแยกกันเป็นส่วน ๆ โดยเด็ดขาด กล่าวคือ ในตัวผู้ส่งสารและผู้รับสารมีปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสาร ได้แก่ ทักษะทางการสื่อสาร เจตคติ ความรู้ ระบบสังคมและวัฒนธรรม ส่วนปัจจัยที่มีผลกระทบในตัวสาร ได้แก่ เนื้อหาของสาร รหัสสาร และการจัดสาร ในส่วนที่เกี่ยวกับช่องสื่อสารนั้น เบอร์โวลได้แสดงช่องทางการเปิดรับความรู้สึกหรือสัมผัสไว้ 5 ทางคือ การดู (ตา) การฟัง (หู) การสัมผัส (ผิวหนังร่างกาย) การดมกลิ่น (จมูก) และการลิ้มรส (ลิ้น)

เบอร์โวลอธนิยามกระบวนการสื่อสาร โดยอาศัยทฤษฎีพื้นฐานทางจิตวิทยา โดยเปรียบเทียบกระบวนการสื่อสารกับกระบวนการเรียนรู้ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 2 ประการคือ สิ่งเร้า และ แรงสนอง (stimulus and response) โดยเปรียบเทียบว่า ข่าวสารเป็นสิ่งเร้าซึ่งมนุษย์สามารถรับหรือเรียนรู้ได้ ในกระบวนการเรียนรู้ สิ่งเร้าจะทำให้เกิดการเรียนรู้เป็นจุดหมายปลายทาง หรืออาจนิยามได้ว่า สิ่งเร้า ก็คือ สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สามารถรับได้โดยผ่านประสาทความรู้สึกละเอียดหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่สามารถสร้างอารมณ์หรือความรู้สึกขึ้นกับมนุษย์

เมื่อผู้รับสารได้รับสารในรูปของรหัส ก็จะทำการถอดรหัส คือ การแปลความ การตีความ และเรียบเรียงรหัสสารอีกครั้งหนึ่งให้กลับมาเป็นเนื้อหาข่าวสารตามที่ผู้ส่งสารส่งมา ผู้รับสารและผู้ส่งสารจะต้องอยู่ในระบบเดียวกันจึงจะเข้าใจหรือถอดรหัสสาร เข้ารหัสสารได้ คล้ายคลึงกัน มิฉะนั้นแล้วการสื่อสารอาจไม่เกิดขึ้น ผู้ส่งสารและผู้รับสารอาจเป็นบุคคลคนเดียวกันหรือแยกกันเป็นคนละคนก็ได้ คือผู้ส่งสารทำการสื่อสารกับตนเอง หรือฟังในสิ่งที่ตนเองพูดหรืออ่านในสิ่งที่ตนเขียน

ผู้รับสารจะต้องใช้ทักษะพิเศษ คือ ความสามารถของระบบประสาทและกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ในการถอดรหัส เรียบเรียงรหัสกลับมาเป็นเนื้อหาข่าวสารในระบบเดียวกันกับผู้ส่งสาร ในการเข้ารหัสและเรียบเรียงเนื้อหาสารออกมาเป็นรหัสเพื่อส่งกลับไปยังผู้ส่งสาร

แผนภูมิที่ 1 เปรียบเทียบองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสาร

องค์ประกอบในกระบวนการเรียนรู้	องค์ประกอบในกระบวนการสื่อสาร
1. มนุษย์	1. ช่องสาร
2. สิ่งเร้า	2. เนื้อหาข่าวสาร
3. การรับรู้ในสิ่งเร้า	3. การถอดรหัส
4. การตีความสิ่งเร้า	4. ผู้รับสาร-แหล่งสาร
5. ปฏิกริยาหรือแรงสนองต่อสิ่งเร้า	5. การเข้ารหัสสาร
6. ผลของการตอบสนองต่อสิ่งเร้า	6. ปฏิกริยาตอบกลับ

ในการสื่อสาร ผู้ส่งสารต้องมีจุดมุ่งหมายในการสื่อสาร นั่นคือ ต้องการให้ผู้รับสารเกิดการเรียนรู้ หรืออาจต้องการใช้อุปนิสัยที่มีอยู่แล้วของผู้รับสารให้เกิดประโยชน์ตามจุดมุ่งหมายหรือเพื่อเสริมอุปนิสัยนั้นให้มั่นคงยิ่งขึ้น ในส่วนนี้จะพบว่า เบอร์โกลแนะนำปฏิกิริยาตอบกลับ (feedback) เข้ามาเป็นองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารด้วย เนื่องจากเป็นผลมาจาก การตีความหรือการถอดรหัสสารของผู้รับสาร และผลนี้จะถูกส่งกลับไปยังผู้ส่งสารอีกครั้งหนึ่ง

กล่าวโดยสรุป ในทัศนะของเบอร์โกลเห็นว่าการเรียนรู้ ก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและแรงสนอง และ กระบวนการสื่อสารเชิงจิตวิทยา คือ การสื่อสารจะเกิดขึ้นเมื่อแหล่งสาร (source) ตั้งใจจะสร้างสิ่งเร้า (stimulus) และผู้รับสารมีอาการตอบโต้ (response) ต่อสิ่งเร้า นั้น ถ้าผู้รับสารไม่เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ ก็ถือว่าไม่เกิดการสื่อสาร

3.2 คุณสมบัติสำคัญของผู้ส่งสาร

เดวิด เค. เบอร์โกล เห็นว่าผู้ส่งสารควรมีคุณสมบัติที่สำคัญรวม 4 ประการคือ

3.2.1 ทักษะในการสื่อสาร

3.2.2 เจตคติต่อการสื่อสาร

3.2.3 ความรู้ที่ใช้ในการสื่อสาร

3.2.4 ความเข้าใจในระบบสังคมและวัฒนธรรม

ทักษะในการสื่อสาร (Communication Skill)

ทักษะในการสื่อสารหมายถึง ความชำนาญชำนาญในการสื่อสาร รวมไปถึงการรู้ความหมายของคำหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ (บุญศรี ปราม ณ ดิษฐ์, 2534) และในทัศนะของเดวิด เค. เบอร์โกล (David K. Berlo) เห็นว่า ทักษะในการสื่อสารซึ่งมีลักษณะเป็นทักษะเชิงวจนะ (verbal skill) นั้นมีอยู่ 5 ประการด้วยกัน คือ การพูด การเขียน การฟัง การอ่าน และการคิด หรือการใช้เหตุผล

ทักษะเชิงวจนะทั้ง 5 ประการข้างต้นนี้ ทักษะด้านการพูดและการเขียนเป็นทักษะที่เกี่ยวข้องกับการเข้ารหัส ทักษะด้านการฟังและการอ่านเป็นทักษะเกี่ยวกับการถอดรหัส ส่วนทักษะประการสุดท้ายคือ การคิดหรือความสามารถในการใช้เหตุผลนั้น เป็นทักษะที่จำเป็นและเกี่ยวพันกับทั้งการเข้ารหัสและการถอดรหัส นอกจากนี้ทักษะที่มีลักษณะเป็นทักษะเชิงวจนะแล้วก็ยังมีทักษะในการสื่อสารอีกหลายประการที่มีลักษณะเป็นทักษะเชิงอวจนะ (nonverbal skill) เช่น การ

วาดภาพ การใช้ท่าทางอากัปกริยา การแสดงสีหน้า เป็นต้น

ทักษะในการสื่อสารเหล่านี้ เป็นทักษะที่จำเป็นต่อตัวผู้ส่งสารใน 2 ทางด้วยกัน คือ ในประการแรก ทักษะในการสื่อสารเหล่านี้จะมีผลต่อความสามารถในการวิเคราะห์ความมุ่งหมายในการสื่อสารของผู้ส่งสารเอง ทั้งนี้หมายถึงว่า ผู้ส่งสารจะสามารถเข้าใจความต้องการของตนเอง จากกระบวนการคิด การใช้เหตุผลการใช้ภาษาในทางต่าง ๆ และประการที่สอง ผู้ส่งสารจะสามารถเข้ารหัสสารซึ่งจะทำหน้าที่สื่อความหมายได้ตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ด้วยการเลือกใช้ทักษะในการสื่อสารที่เหมาะสม

คุณสมบัติเรื่องทักษะในการสื่อสารเป็นสิ่งที่จำเป็น และส่งผลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสารของผู้ส่งสาร อาจแสดงได้โดยการสมมุติว่าผู้ส่งสารผู้หนึ่งรู้ความประสงค์และความต้องการที่แน่นอนของตนเองแล้วว่าจะส่งสารไปถึงผู้รับสารเพื่ออะไร การที่ผู้ส่งสารจะเข้ารหัสสารอันจะทำหน้าที่แสดงออกซึ่งความหมายที่ผู้ส่งสารต้องการนี้ ผู้ส่งสารจำเป็นจะต้องมีทักษะในการสื่อสาร เช่น วัชว์ที่จะเขียน ถ้าผู้ส่งสารต้องการที่จะสื่อสารด้วยการเขียน ดังนั้น การที่จะเขียนให้ได้ตามที่ต้องการ ผู้ส่งสารจำเป็นจะต้องรู้คำศัพท์ต่าง ๆ มากพอที่จะใช้ในการเขียน เพื่อแสดงออกซึ่งความคิดของตนได้นอกจากจะต้องรู้คำศัพท์ที่จำเป็นจะต้องใช้แล้ว ผู้ส่งสารก็จะต้องรู้วัชว์ที่จะสะกดคำเหล่านั้นอย่างถูกต้อง วัชว์ที่จะนำคำศัพท์หรือถ้อยคำเหล่านั้นมาเรียงลำดับให้เกิดข้อความที่สื่อความหมายได้เป็นข้อความที่เขียนขึ้นตามแบบแผนของภาษา และมีความสอดคล้องกับแนวนิยมของการเขียนในเรื่องนั้น ๆ ผู้ส่งสารจะต้องรู้จักเลือกใช้ระดับภาษาที่เหมาะสม ทั้งในแง่ของความยากง่ายของเนื้อหา การเรียงลำดับก่อนหลัง ตลอดจนความสอดคล้องกับระดับภาษาของผู้อ่าน ในกรณีที่ผู้ส่งสารต้องการจะสื่อสารด้วยคำพูด ผู้ส่งสารก็จำเป็นจะต้องมีทักษะในการพูด ซึ่งก็แตกต่างออกไปจากการเขียน ผู้ส่งสารจะต้องรู้วัชว์ในการออกเสียงคำต่าง ๆ ที่ตนจะใช้ได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ตลอดจนต้องรู้วัชว์ที่จะพูด การวางสีหน้าท่าทางในขณะที่พูด ตลอดจนรวมไปถึงการตีความการตอบสนองของผู้รับสารได้ และที่แน่นอนที่สุดก็คือ ในการเป็นผู้ส่งสารนั้น ผู้ส่งสารจำเป็นจะต้องใช้ทักษะอีก 2 ประการควบคู่กันไปด้วย นั่นคือการอ่านและการฟัง การมีทักษะในด้านการอ่านและการฟัง จะทำให้ผู้ส่งสารสามารถที่จะเป็นผู้รับสารของผู้ที่ตนกำลังสื่อสารด้วยได้เป็นอย่างดี สามารถเข้าใจความหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ในการสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

สำหรับทักษะในด้านการคิดนั้น เป็นทักษะที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้เพราะทักษะอื่น ๆ ในการสื่อสารล้วนแล้วแต่เป็นผลมาจากความสามารถทางด้านการคิดทั้งสิ้น และในขณะเดียวกัน ความ

สามารถในการใช้ภาษาจะทำให้ผู้ส่งสารสามารถแสดงออกซึ่งความนึกคิดต่าง ๆ ได้ตามความปรารถนา

กล่าวโดยสรุป ความสามารถในการใช้ทักษะเพื่อการสื่อสารของผู้ส่งสารนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะถ้าขาดทักษะเหล่านี้เสียแล้ว ผู้ส่งสารก็จะมี ความจำกัด ไม่สามารถที่จะทำการสื่อสารให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตนต้องการได้ หรือทำได้แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเต็มที่ตามที่คาดหวัง นอกจากนี้การขาดทักษะในการสื่อสารก็จะส่งผลต่อการคิด เป็นการจำกัดความสามารถในการใช้ความคิดอีกด้วย

เจตคติต่อการสื่อสาร (Attitude)

เจตคติ หมายถึง ความคิดเห็นซึ่งมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ และพร้อมที่จะมีปฏิกริยาเฉพาะอย่างต่อสถานการณ์ภายนอก เจตคติของผู้ส่งสารเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการสื่อสารของผู้ส่งสาร ในที่นี้ เจตคติของผู้ส่งสารสามารถพิจารณาออกได้เป็น 3 ด้านคือ

1. เจตคติที่ผู้ส่งสารมีต่อตนเอง

เจตคติที่ผู้ส่งสารมีต่อตนเองเป็นเรื่องสำคัญและส่งผลต่อการสื่อสาร กล่าวคือ ผู้ส่งสารที่มีเจตคติต่อตนเองในทางที่ไม่ดี จะทำให้ผู้ส่งสารขาดความมั่นใจหรือคาดหมายผลของการสื่อสารในลักษณะที่ต่ำกว่าที่ควรจะเป็น หรือบางครั้งอาจจะทำให้ผู้ส่งสารไม่ต้องการที่จะทำการสื่อสาร เพราะคิดว่าถึงจะสื่อสารไป ก็คงจะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ส่งสารมีเจตคติในทางที่ดีต่อตนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง ภาคภูมิใจและมีความพร้อมที่จะสื่อสาร ก็จะส่งผลดีต่อการสื่อสารเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นใจในการสื่อสารและสามารถที่จะแก้ปัญหาปัญหาต่าง ๆ ได้ การพัฒนาความเชื่อมั่นของผู้ส่งสารเพื่อให้เกิดเจตคติที่ดีต่อตนเองจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ

2. เจตคติต่อเรื่องที่จะทำการสื่อสาร

ในการสื่อสารใด ๆ ก็ตาม เจตคติที่ผู้ส่งสารมีต่อเรื่องที่จะทำการสื่อสารก็นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง โดยปกติแล้วเจตคติที่ผู้ส่งสารมีต่อเรื่องราวที่ตนจะทำการสื่อสารมักจะถูกแสดงออกมาที่สาร แต่ก็มีบางกรณีเช่นกันที่ผู้ส่งสารสามารถจะเก็บซ่อนเจตคติหรือทัศนคติที่ตนเองมีต่อเรื่องราวที่จะสื่อสารเอาไว้ได้ ดังนั้น ผู้ส่งสารควรจะมีเจตคติต่อเรื่องที่จะทำการสื่อสารในทางที่ดี จึงจะทำให้การสื่อสารสามารถเกิดสัมฤทธิ์ผลได้ ด้วยเหตุนี้ ในการกำหนดสถานการณ์ในการสื่อสาร การเลือกผู้ส่งสารที่มีทัศนคติต่อเรื่องที่จะทำการสื่อสารที่ดีจึงเป็นเรื่อง

จำเป็น เพราะมีฉะนั้นแล้ว หากผู้ส่งสารเกิดความไม่เต็มใจที่จะสื่อสาร การสื่อสารก็จักไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

3. เจตคติที่มีต่อผู้รับสาร

เจตคติที่ผู้ส่งสารมีต่อผู้รับสาร เป็นสิ่งที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมการส่งสารที่ผู้ส่งสารแสดงออก ผู้ส่งสารที่มีเจตคติที่ไม่ดีต่อผู้รับสาร ย่อมทำให้เกิดความไม่ยากที่จะส่งสารหรือไม่เต็มใจที่จะสื่อสารด้วย เช่น ผู้ให้การอบรมเห็นว่าผู้เข้ารับกถกการอบรมเป็นเสมือนไม้แก่ตัดยาก หรือ ครูซึ่งเห็นว่านักเรียนบางคนเป็นคนโง่เกินกว่าที่จะสั่งสอนได้ เป็นต้น

ความรู้ที่ใช้ในการสื่อสาร (Knowledge)

ความรู้ที่ใช้ในการสื่อสารเป็นคุณสมบัติประการสำคัญของผู้ส่งสาร ในการพิจารณาคุณสมบัติด้านนี้ของผู้ส่งสาร อาจแยกพิจารณาได้เป็น 3 ประเด็นคือ

1. ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสื่อสาร

โดยทั่วไปแล้ว ไม่มีบุคคลใดที่จะทำการสื่อสารในเรื่องที่ตนไม่รู้เรื่องนั้น หรือถ้าทำได้ก็จะเป็นการสื่อสารชนิดงู ๆ ปลา ๆ ไม่เกิดผลดีต่อการสื่อสารแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้ส่งสารที่ดีจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่ตนจะทำการสื่อสาร ความรู้ที่กล่าวนี้มีได้เกิดขึ้นมาได้เอง หากแต่เกิดขึ้นจากการแสวงหา การค้นคว้า และการเตรียมตัวในสถานการณ์หนึ่งสถานการณ์ใด ตัวอย่างเช่น การสื่อสารระหว่างบุคคล การที่ครูเตรียมตัวที่จะทำการสอน นั่นก็คือการเตรียมตัวในเรื่องความรู้ที่ตนจะสื่อสารหรือเรื่องที่จะสอน ซึ่งการที่ครูจะสอนให้นักเรียนมีความรู้ในเรื่องใด ครูก็ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องที่ตนจะสอนเป็นอย่างดี เป็นต้น

2. ความรู้ในเรื่องวิธีการที่จะสื่อสาร

การมีความรู้ในเรื่องที่จะสื่อสารเป็นคุณสมบัติส่วนหนึ่ง ซึ่งยังไม่เพียงพอสำหรับผู้ส่งสารที่จะส่งสารให้ได้ผลตามที่ต้องการ ผู้ส่งสารจำเป็นที่จะต้องรู้ถึงวิธีการอันเหมาะสมที่จะใช้ในการสื่อสารในเรื่องนั้น ๆ ด้วย

3. ความรู้ในเรื่องกระบวนการสื่อสาร

ความรู้ในเรื่องกระบวนการสื่อสารจะมีผลต่อการสื่อสารของผู้ส่งสารด้วย กล่าวคือ ผู้ส่งสารจะเกิดความเข้าใจว่า จะสื่อสารในเรื่องใด ด้วยวิธีการอย่างไร จะเลือกใช้สื่ออะไร จึงจะได้ผลดีที่สุดโดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด ผู้ส่งสารที่เข้าใจถึงข้อจำกัดของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสาร รู้ถึงลักษณะของผู้รับสาร รู้ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการสื่อสาร รู้วิธีการที่จะ

ผลิตและจัดเตรียมสาร รู้จักกระบวนการของการสื่อสารว่า เริ่มต้นอย่างไรและจะจบลงอย่างไร ในการสื่อสารในเรื่องหนึ่ง ๆ ความรู้ความเข้าใจเช่นนี้ จะทำให้ผู้ส่งสารสามารถที่จะคาดคะเนได้ถึงผลของการสื่อสาร ปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในการสื่อสาร อันจะเป็นการทำให้เกิดการเตรียมตัวที่จะเผชิญหน้าและแก้ปัญหาการสื่อสารไว้ล่วงหน้าได้

ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้ง 3 ด้านดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่จะทำให้การส่งสารได้รับการยอมรับและความไว้วางใจจากผู้รับสาร เพราะความรู้จะเป็นส่วนหนึ่งที่นำมาซึ่งความน่าเชื่อถือ อันมีผลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสารโดยตรง

นอกจากจะต้องทำความเข้าใจในเรื่องความต้องการในระดับต่าง ๆ ของมนุษย์แล้ว ผู้ส่งสารก็ควรจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของบรรทัดฐาน (norms) และค่านิยม (value) เพราะเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคม การอยู่ร่วมกันของสมาชิกในสังคมจำเป็นจะต้องมีบรรทัดฐานสำหรับยึดถือในการปฏิบัติต่อกัน เป็นแบบแผนเดียวกันของคนในสังคมนั้น ความเข้าใจในเรื่องนี้จะช่วยทำให้ผู้ส่งสารในสถานการณ์การสื่อสารรู้จักหลักเลียงที่จะทำการสื่อสารใด ๆ ก็ตามอันอาจจะขัดต่อทัศนคติและค่านิยมของผู้รับสาร ซึ่งส่งผลต่อความสำเร็จในการสื่อสารได้เช่นกัน

นอกจากนี้ ผู้ส่งสารควรจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของกลุ่มทางสังคมในระดับต่าง ๆ ทั้งกลุ่มปฐมภูมิ และกลุ่มทุติยภูมิ ซึ่งเป็นตัวกำหนดที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ ความเข้าใจเช่นนี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อผู้ส่งสารในแง่ที่จะไม่ทำการสื่อสารใด ๆ ที่เป็นการขัดต่อค่านิยมและความมุ่งหวังของกลุ่มที่บุคคลที่จะทำการสื่อสารด้วยอย่างรุนแรงและยอมสามารถที่จะสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นได้ด้วยการที่อาจจะใช้ความคาดหวังของกลุ่มเป็นแรงจูงใจให้ผู้รับสารอยากกระทำหรือไม่อยากกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ผู้ส่งสารต้องการได้

ความเข้าใจในระบบสังคมและวัฒนธรรม

ผู้ส่งสารที่ดีควรจะต้องมีคุณสมบัติของการเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในผู้อื่น เข้าใจถึงระบบสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยความเป็นจริงแล้ว ไม่มีผู้ส่งสารคนใดเลยที่จะทำการสื่อสารโดยปราศจากพื้นชะผูกพันหรือเงื่อนไขใด ๆ ทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะผู้ส่งสารทุกคนต่างก็เป็นสมาชิกของสังคม มีหน้าที่และบทบาทในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคมในระดับต่าง ๆ มีแบบแผนทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม มีรูปแบบของพฤติกรรมอันเป็นที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับของสังคม มีความคาดหวังต่อตนเองและต่อผู้อื่น และก็เช่นเดียวกัน ผู้ส่งสารก็ย่อมต้องมีความเข้าใจว่า บุคคลอื่นก็มีพื้นชะผูกพันทางสังคมและวัฒนธรรม เช่นเดียวกันกับตนเหมือนกัน

สิ่งซึ่งผู้ส่งสารจำเป็นต้องมีความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก็คือ เรื่องของความต้องการ (needs) ของมนุษย์ นักจิตวิทยาเชื่อว่า มนุษย์แต่ละคนนั้นต่างก็มีความต้องการที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะความแตกต่างกันในทางชีวภาพ ทางวัฒนธรรมและทางสังคม นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ที่มีชื่อเสียงในด้านการศึกษาความต้องการของมนุษย์ คือ อับราฮัม เอช. มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) กล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ระดับ คือ

1. ความต้องการทางสรีระ (Physiological Needs or Survival Needs) ได้แก่ ความต้องการขั้นพื้นฐานทางร่างกายเพื่อให้เพียงพอสามารถมีชีวิตอยู่ได้ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ความต้องการทางเพศ เป็นต้น
2. ความต้องการสวัสดิภาพ (Safety Needs) ได้แก่ ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความมั่นคงในอาชีพหน้าที่การงานและฐานะทางเศรษฐกิจ การมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ปราศจากการความกลัวการสูญเสีย และภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง
3. ความต้องการความรักและการยอมรับจากผู้อื่น (Love and Belonging Needs) มนุษย์ทุกคนย่อมต้องการที่จะได้รับความรักและมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น พ่อแม่ สามีภรรยา ผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชา มนุษย์ต้องการที่จะให้และรับความรัก มิใช่ไตร่ตรองซึ่งกันและกัน และมีความปรารถนาที่จะเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ
4. ความต้องการได้รับความนิยมนับถือ (Self-Esteem Needs) เป็นความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากผู้อื่น ต้องการที่จะเห็นคุณค่าและความสามารถของตัวเอง เพื่อที่จะได้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง
5. ความต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเอง (Self-Actualization) เป็นความต้องการที่มนุษย์ต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป ต้องการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ และสามารถกระทำตนได้ตามความสามารถที่เป็นจริงด้วยใจรักและด้วยความเป็นตัวของตัวเองเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายสูงสุดหรืออุดมคติที่ตนกำหนดไว้

ความต้องการของมนุษย์เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์หาทางตอบสนองด้วยการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ผู้ส่งสารที่หวังในประสิทธิผลของการสื่อสาร ย่อมต้องพยายามทำความเข้าใจในเรื่องความต้องการของมนุษย์ในระดับต่าง ๆ ตลอดจนระบบสังคมและวัฒนธรรมด้วย

สังคม

สังคม หมายถึง คนที่มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มมีความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน ตั้งภูมิลำเนาเป็นหลักแหล่ง มีการสืบทอดต่อความเป็นกลุ่มไปเรื่อย ๆ ตัวบุคคลมีการสูญสลายตายจากไป แต่

กลุ่มยังคงอยู่และมีการสืบทอดโดยอนุชนรุ่นหลังต่อไป ในสังคมย่อมมีวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นของตนเองโดยเฉพาะ เช่น ภาษากฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ

โดยเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงต้องมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นชุมชนหรือเป็นสังคม เพื่อความอยู่รอดในเรื่องการหาอาหารและความปลอดภัยในชีวิต การมาอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นกลุ่มนี้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงต้องมีการกำหนดหน้าที่และวางระเบียบแบบปฏิบัติ เช่น สมาชิกควรมีบทบาทอย่างไรต่อกัน ควรมีความสัมพันธ์กันอย่างไร ควรมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่จะปฏิบัติอย่างไรบ้างทั้งนี้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของการรวมกลุ่มให้ดำเนินและคงทนอยู่ตลอดไป สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดเป็นสถาบันสังคมขึ้น สถาบันสังคมที่เป็นพื้นฐานหรือความต้องการเบื้องต้นของสมาชิกในสังคมมีหลายสถาบันคือสถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจสถาบันการศึกษาสถาบันศาสนา สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันนันทนาการ สถาบันภาษาและการสื่อสาร สถาบันอนามัยสถาบันการขนส่งและคมนาคม สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น

วัฒนธรรม

สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่มีระบบสังคม-วัฒนธรรม และวัฒนธรรมนี้เองที่เป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคมหรือระบบสังคม มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ สามารถใช้สัญลักษณ์ที่กำหนดความหมายขึ้นเป็นภาษาพูดและภาษาเขียน ขณะเดียวกันมนุษย์ก็เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์สร้างเครื่องมือและอื่น ๆ แก่กลุ่มหรือสังคม มนุษย์ที่เกิดมาก่อนเมื่อล้มตายไป ก็จะสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้มากมายทั้งที่เป็นแบบแผนของพฤติกรรม เครื่องมือ ความเชื่อ และความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้เรียกว่าวัฒนธรรม คนรุ่นหลังจึงได้รับมรดกทางสังคมหรือวัฒนธรรมนี้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต จึงกล่าวได้ว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างวัฒนธรรมแต่ในขณะเดียวกันวัฒนธรรมก็หล่อหลอมกล่อมเกลามนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม วัฒนธรรมจึงเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ได้จากการเรียนรู้ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ รวมไปถึงผลผลิตของพฤติกรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นด้วย ทั้งแบบแผนพฤติกรรมและผลผลิตของพฤติกรรมนี้ สมาชิกของสังคมเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการส่งผ่านสู่สมาชิกต่าง ๆ ของสังคมด้วย วัฒนธรรมมีความหมายกว้างและครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ไว้มากมายรวมทั้งทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความรู้สึกนึกคิดของบุคคล สิ่งที่เป็นไปโดยธรรมชาติไม่ถือว่าเป็นวัฒนธรรม เช่น กุศลา แม่น้ำ การกระพริบตา การไอ การจาม แตรรถยนต์ ไม้จิ้มฟัน การใช้ตะเกียบ ความเชื่อ อุดมการณ์ ประเพณี กฎหมาย ศีลธรรม รัฐธรรมนูญเป็นวัฒนธรรม และรวมถึงพฤติกรรมที่แอบแฝง สังเกตได้ยาก เช่น ความเชื่อเรื่องภูตผีปีศาจ เทวดา นรกสวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด ความรู้ทางวิชาการสาขาต่าง ๆ เช่น

สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ก็ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น

นักวิชาการได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็นหลายประเภท เช่น สุ่ม นวลสกุล และคณะ (2526) แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ส่วนสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภทคือ วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางพฤติกรรม และวัฒนธรรมทางความคิด และอดิษฐ์ ชำดีกำแหง (2529) แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท คือ คติธรรม เนติธรรม วัตถุธรรม และสหธรรม เป็นต้น

ดังนั้น จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผู้ส่งสารจึงควรมีความรู้ความเข้าใจในสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสังคมที่ตนอยู่ ว่ามีสภาพเป็นเช่นไร มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีปัญหาหรือผลกระทบอะไรต่อสมาชิกในสังคมบ้าง มีสาเหตุมาจากอะไร จึงจะทำให้ผู้ส่งสารสามารถส่งสารให้เป็นไปตามที่ตนประสงค์ได้ อีกทั้งทำให้ผู้รับสารเกิดความเข้าใจในความหมายของผู้ส่งสารได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย

จากทฤษฎีการส่งสารของเดวิด เค เบอร์โธล จะเห็นว่า หวังดี นิมา เป็นผู้ส่งสารที่ได้รับการยอมรับจากทั้งหน่วยงานรัฐบาลและประชาชน โดยใช้ลำดับเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้เพื่อต้องการให้ประชาชนรับทราบข่าวสาร และความรู้ที่ถูกต้อง ผู้วิจัยต้องการศึกษาหวังดี นิมา ในฐานะของผู้ส่งสารซึ่งประกอบด้วย ทักษะ ความรู้ เจตคติ สังคม และวัฒนธรรม จึงได้นำทฤษฎีของ เดวิด เค เบอร์โธล มาใช้เพื่อให้เข้าใจถึงฐานะผู้ส่งสารของหวังดี นิมา ให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งหวังดี นิมา ต้องมีทักษะ เจตคติ ความรู้ สังคม วัฒนธรรม ที่ใกล้เคียงกันกับผู้ฟัง ต้องมีความเข้าใจรูปแบบ วิธีการในการส่งสารได้เป็นอย่างดี จึงจะทำให้สามารถถ่ายทอดความรู้ไปสู่ประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. วิธีการถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้มีความหมายคล้ายคำว่า การสอน การอบรม การชี้แนะ ซึ่งหมายถึงการจัดสถานการณ์หรือกิจกรรมเพื่อให้ผู้รับความรู้ได้รับประสบการณ์ เป็นผลให้เกิดการเรียนรู้ซึ่งส่งเสริมและพัฒนาความเจริญของงานแก่ผู้รับความรู้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของพฤติกรรมในที่สุด พฤติกรรมที่พึงประสงค์หลังการเปลี่ยนแปลงได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะทัศนคติ ค่านิยม และความพึงพอใจ เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดความรู้มีหลายวิธี ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเกี่ยวข้องกับจำนวนคนกลุ่มคนด้วยว่าต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ด้านใด จำนวนบุคคลผู้รับการถ่ายทอดความรู้มีลักษณะเป็นรายบุคคล เป็นกลุ่ม หรือมีลักษณะเป็นมวลชน ตลอดจนมีความเกี่ยวข้องกับวิธีการ (method) เทคนิค (technique) และเครื่องมือ (device) เพื่อให้การถ่ายทอดความรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล วิธีการถ่ายทอดความรู้ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว แบบกลุ่ม หรือแบบมวลชน ส่วนเทคนิคการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ รูปแบบที่ใช้ในการนำเสนอ เช่น การบรรยาย การอภิปราย การใช้กรณีตัวอย่าง การระดมพลังสมองฯลฯ และเครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ สไลด์ แผนภูมิ รูปภาพ แดปบันทึกเสียง วัสดุทัศน ฯฯ

จอยซ์และเวลล์ (Joyce and Well, 1972) แบ่งการถ่ายทอดความรู้ตามลักษณะและจุดมุ่งหมายออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. การสอนแบบกระบวนการรวบรวมความรู้ เป็นการสอนด้านการพัฒนาทางสติปัญญา และความรู้ทางวิชาการ ความสามารถในการเปรียบเทียบ อธิบาย การใช้เหตุผล การแก้ไขปัญหา เช่น การสอนแบบสืบสวน การสอนแบบอนุমান เป็นต้น
2. การสอนแบบให้เห็นความสัมพันธ์กับสังคม เป็นการสอนที่เน้นการทำงานร่วมกัน เป็นกลุ่ม เพื่อพัฒนาความสามารถในการอยู่ร่วมกันในสังคม มีมนุษยสัมพันธ์และสามารถแก้ไขปัญหา ร่วมกันได้ เช่น การอภิปราย สัมมนา การทำงานกลุ่ม เป็นต้น
3. การสอนแบบสนองความต้องการของแต่ละคน เป็นวิธีสอนที่เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล พยายามสนองความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน เช่น การเรียนด้วยตนเอง การฝึกงาน การทำปัญหาพิเศษ การเรียนจากบทเรียนสำเร็จรูป เป็นต้น

พระเทพเวที (2532) ได้อธิบายถึงวิธีสอนของพระพุทธเจ้าว่าใช้หลักการแก้ไขปัญหามาตรฐานของอริยสัจ 4 ว่ามีคุณลักษณะ 4 ประการดังนี้

1. สันทิสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดู ไปเห็นกับตา
2. สมากปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชนา ระวังใจให้กลัวกลัว บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะ แข็งขัน และมีมั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหน็ดเหนื่อย
4. สัมปหังสนา ชโลมใจให้เข้มแข็ง ระวัง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการปฏิบัติ

เชีรศรี วิวิธสิริ (2530) แบ่งวิธีการถ่ายทอดความรู้ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดความรู้เป็นรายบุคคล การถ่ายทอดความรู้เป็นรายกลุ่ม และการถ่ายทอดความรู้ให้มวลชน

1. วิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นรายบุคคล เทคนิคที่ใช้ได้แก่ การเสนอแนะ การใช้โทรศัพท์ในการสอบถาม การเรียงการสอนแบบโปรแกรม การสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะ การบริการห้องสมุดประชาชน การจัดรายการโทรทัศน์เพื่อการศึกษา เป็นต้น

2. วิธีการถ่ายทอดความรู้เป็นกลุ่ม เทคนิคที่ใช้ได้แก่ การสนทนาแลกเปลี่ยนทัศนะ การใช้สื่อบุคคลและวิทยากร การบรรยาย การประชุม การสัมมนาการจัดทัศนศึกษา การเล่าเรื่องหรือนิทาน การจัดแสดงละครสั้น เป็นต้น

3. วิธีการถ่ายทอดความรู้ให้มวลชน ทำได้โดยอาศัยสื่อมวลชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

3.1 สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ อาจเป็นสิ่งพิมพ์ที่กล่าวถึงเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ เช่น ตำรา ใบปลิว หรืออาจบรรจุเนื้อหาหลายเรื่องไว้ในสิ่งพิมพ์เดียวกัน เช่น วารสาร หนังสือพิมพ์

3.2 ภาพยนตร์ที่ให้ความรู้ความบันเทิงโดยการสร้างขึ้นมาเป็นเรื่องราวโดยเฉพาะ อาจเป็นภาพยนตร์สารคดีที่ให้ความรู้หรือมุ่งแต่ความบันเทิงเพียงอย่างเดียวก็ได้ รวมทั้งภาพยนตร์ที่ใช้โฆษณาและประชาสัมพันธ์ด้วย

3.3 วิทยุกระจายเสียงทางสถานี โดยมีผู้จัดรายการวิทยุออกอากาศไปยังผู้รับฟัง โดยจัดเป็นรายการต่าง ๆ เช่น ข่าว บทความ เพลง นิยาย การถามและตอบปัญหา เป็นต้น

3.4 วิทยุโทรทัศน์ เช่นเดียวกับวิทยุกระจายเสียงและมีรายการหลายประเภท เช่น ข่าว ภาพยนตร์ การ์ตูน สารคดี การอภิปราย การถ่ายทอดสดรายการพิเศษต่าง ๆ เป็นต้น

3.5 สื่อเฉพาะกิจหรือสื่อพื้นบ้าน เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ความรู้ความบันเทิง โดยอาจจัดเฉพาะเรื่อง เฉพาะสถานที่ เช่น ลิเก หมอลำ หนังตะลุง โขน เป็นต้น

การถ่ายทอดความรู้นี้จะขาดเสียมิได้ซึ่ง องค์ประกอบของการสื่อสาร ของหวังดี นิมา รื่องลำดับดีให้ประชาชนดูและฟัง ซึ่งถือเป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้มวลชน โดยผ่านสื่อพื้นบ้านที่ให้ความบันเทิงเป็นหลักและมีสาระความรู้สอดแทรกเข้ามาด้วย

5. สื่อพื้นบ้านกับงานการศึกษาออกโรงเรียน

การนำเสนอความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านกับงานการศึกษาออกโรงเรียน แบ่งออกเป็น

4 ตอนตามลำดับคือ

1. ความหมายของสื่อพื้นบ้าน
2. ความหมายของเพลงพื้นบ้าน
3. สื่อพื้นบ้านที่เหมาะสมในการนำมาใช้ในการศึกษาพัฒนา
4. ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านในการให้การศึกษาและพัฒนา

ความหมายของสื่อพื้นบ้าน

กนกพรรณ สุวรรณพิทักษ์ (ม.ป.ป.) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้าน (Folk Media) หมายถึง สื่อที่มีการถ่ายทอดแบบปากต่อปาก โดยไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่ทราบที่มาของตัวสื่อ และมีอยู่ในสังคมแบบเก่า เรามักรู้จักกันในลักษณะของการละเล่นพื้นเมืองหรือพื้นบ้าน

ศิริพรรณ สายหงษ์ (2531) กล่าวว่า สื่อพื้นบ้านหรือสื่อพื้นเมือง หมายถึง สื่อบางประเภทที่เรามักรู้จักกันในลักษณะของการละเล่นพื้นเมืองหรือพื้นบ้าน เช่น เพลงพื้นเมือง เพลงชาวบ้าน ซึ่งมีการละเล่นประกอบการร้องหรือรำ การแสดงออกทางขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย เช่น หมอลำในภาคอีสาน หนังตะลุงในภาคใต้ ลิเก เพลงเรือ และเพลงอีแซวในภาคกลาง ตลอดจนรวมถึงคติชาวบ้านต่าง ๆ สื่อเหล่านี้นอกจากช่วยในการเผยแพร่ข่าวสารให้ความรู้แก่ประชาชนแล้ว ยังให้ความสนุกสนาน บันเทิง สอดแทรกคติธรรม แบบอย่างประเพณี หรือวิถีปฏิบัติ ซึ่งถือเป็นจารีตประเพณีของไทยด้วย

กล้า สมตระกูล (2534) ให้ทัศนะว่า สื่อพื้นบ้าน หมายถึง รูปแบบของกิจกรรมการสื่อสารระหว่างบุคคลถึงบุคคล บุคคลถึงกลุ่มคน หรือจากกลุ่มคนถึงกลุ่มคน เป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเกิดความเคยชินถือว่าเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคมเดียวกัน

สุรพล วิรุฬารักษ์ (2532) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านว่า สื่อพื้นบ้านมิได้หมายถึงการแสดงละครเท่านั้น แต่หมายรวมถึงรูปแบบของการสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือบุคคลกับกลุ่มคน หรือกลุ่มคนกับกลุ่มคน ที่ได้ประพฤติดำเนินปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเกิดความเคยชิน เป็นประเพณี และครอบคลุมถึงประเพณีเรื่องภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ ที่ประชาชนในสังคมหนึ่งกำหนดความหมายที่แน่นอนเอาไว้ให้เป็นที่ยอมรับร่วมกัน สื่อพื้นบ้านจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "สื่อประเพณี"

จากความหมายข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า สื่อพื้นบ้านหมายถึงสิ่งที่ทำหน้าที่ในการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยใช้วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น เช่น การละเล่นพื้นบ้าน ภาษา ท่าทาง การแต่งกาย เครื่องใช้ โดยบุคคลในท้องถิ่นมีความเข้าใจในความหมายนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง

ตรงกัน จึงนับได้ว่าสื่อพื้นบ้านเป็นสื่อการเรียนรู้ในการสอนที่มีส่วนสำคัญประการหนึ่งในการสอดแทรกความรู้ ชาวสารข้อมูลเข้าไปในสื่อ นั้น ด้วยเหตุนี้ สื่อพื้นบ้านจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษานอกโรงเรียน (Nonformal Education) และการศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เนื่องจากสื่อพื้นบ้านสามารถใช้เป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ชมผู้ฟังในขณะที่กำลังมีการแสดงนั้น ๆ นอกจากนี้จะได้รับความสนุกสนาน และความบันเทิงใจเป็นหลักแล้ว ยังได้รับข้อมูลเนื้อหาสาระจากสื่อพื้นบ้านเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วย (กล้า สมตระกูล, 2534)

คุณค่าของสื่อพื้นบ้านที่สำคัญ ได้แก่ การช่วยกระจายข่าวสารข้อมูลให้แก่ชุมชน การให้การศึกษาทั่วไปแก่สังคม การให้ความบันเทิง การช่วยให้บุคคลในชุมชนรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันและการรักษาทัศนคติของสังคม ซึ่งได้แก่ การรักษาพฤติกรรมของคนในสังคมให้เป็นไปตามจารีตประเพณีที่สังคมนั้น ๆ กำหนดไว้ เป็นต้น (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2535)

กล้า สมตระกูล (2534) แบ่งสื่อพื้นบ้านของไทยออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. สื่อบันเทิง ได้แก่ (1) เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ เช่น ลำตัด อีสาว เพลงลูกทุ่ง (2) ละครพื้นบ้าน เช่น โขน ละครชาตรี โนรา ลิเกเสภา หนังตะลุง (3) การละเล่นและกีฬา เช่น การเล่นสะบ้า ช่่วงชัย แข่งเรือ มอญซ่อนผ้า

2. สื่อประเพณีและศาสนา ความเชื่อทางศาสนาทำให้เกิดกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นเป็นประจำ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน หรือที่เกี่ยวกับพิธีกรรม เช่น การเกิดการโกนจุก การบวช การแต่งงาน การตาย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญเนื่องจากการย้ำเน้นความเป็นสมาชิกกลุ่ม มีวัดเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีกรรมและการรื่นเริง

สื่อพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ คตินิยม ค่านิยม และคุณธรรมจริยธรรมอันดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียน โดยผ่านเทคนิควิธีการแสดงของผู้แสดง และผ่านทางบทเพลงหรือคำกลอน เนื่องจากถึงแม้ในปัจจุบันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีมีมากขึ้น แต่ก็ยังมีประชาชนอีกจำนวนไม่น้อยที่อยู่ในชนบทห่างไกลซึ่งความเจริญทางเทคโนโลยียังไม่ถึง ดังนั้น สื่อพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะมีบทบาทเป็นสื่อนำความรู้ข่าวสารต่าง ๆ ไปสู่ประชาชนเหล่านั้น อีกทั้งสื่อพื้นบ้านยังไม่ทำให้เกิดความแปลกแยกระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร เพราะประชาชนเห็นว่าสื่อพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง ศิลปินผู้แสดงก็เป็นบุคคลที่ประชาชนท้องถิ่นรู้จัก ใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเพราะเป็นภาษาในท้องถิ่น การสื่อสารด้วยวิธีการใช้สื่อพื้นบ้านจึงเป็นวิธีที่นับว่าให้ประสิทธิผลได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่น ๆ ซึ่งบทบาทของสื่อพื้นบ้านนี้ เอนก นาวิกมูล (2530) เห็นว่า ด้วยเหตุที่สื่อพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ จึงได้

มีบุคคลหลายฝ่ายนำเอาสื่อพื้นบ้านมาใช้ในกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา เนื่องจากสังเกตเห็นประโยชน์ที่เกิดจากการใช้สื่อพื้นบ้าน สื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่งคือเพลงพื้นบ้าน นับว่าเป็นสื่อบันเทิงที่เน้นความสนุกสนานและชิงไหวชิงพริบกันในการแสดง ทำให้เกิดความขบขัน และชวนคิด เพลงพื้นบ้านมีบทบาทไม่ยิ่งหย่อนกว่าสื่อพื้นบ้านอื่นในการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม คติชาวบ้าน และสะท้อนออกถึงวิถีชีวิตและความเป็นไปในสังคมได้เป็นอย่างดี ดังจะได้กล่าวในลำดับต่อไป

ความหมายของเพลงพื้นบ้าน

สุมาลย์ เรื่องเดช (2526) ให้ความหมายว่า เพลงพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมชาวบ้านประเภทหนึ่งที่ใช้ร้องเล่นในสังคมท้องถิ่น ถ่ายทอดสืบต่อกันมาโดยใช้ความจำ ไม่มีการจดบันทึกให้ทราบถึงผู้แต่ง ที่มาของเพลง หรือแม้กระทั่งระเบียบวิธีการเล่นก็ใช้การจดจำสืบต่อกันมา จึงเรียกได้ว่า เป็นวรรณกรรมปากเปล่าหรือวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral Poetry) เพลงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมด้านความบันเทิงของชาวบ้านในท้องถิ่น แล้วมีการแพร่กระจายจากถิ่นหนึ่งไปยังอีกถิ่นหนึ่ง มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก

เอนก นาวิกมูล (2528) ให้ความหมายว่า เพลงพื้นบ้านคือเพลงที่ชาวบ้านร้องเล่นกันจนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต มีลักษณะประจำถิ่น เพลงพื้นบ้านแต่ละถิ่นจะมีท่วงทำนองและลีลาแตกต่างกันไป แต่มีแบบแผนที่คล้ายคลึงกันจนถือเป็นวิถีของสังคมได้ มีการถ่ายทอดด้วยปากหรือการสังเกตจดจำ กล่าวคือ ไม่ได้ใช้ตัวหนังสือเป็นสื่อ เวลาร้องจะใช้การร้องโต้ตอบกัน ร้องคนเดียวหรือร้องพร้อมกันไปก็ได้ ใช้เครื่องประกอบจังหวะน้อยชิ้น อาจใช้การปรบมือเป็นจังหวะหรือไม่ใช้เครื่องประกอบจังหวะเลย บางที่เรียกเพลงเหล่านี้รวม ๆ กันไปว่าเพลงพื้นบ้าน
พื้นเมือง

สุกัญญา ภักธราชัย (2531) ให้ความหมายว่า เพลงพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่รวบรวมบทหรือกรองและดนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกัน ถ่ายทอดกันมาด้วยปากเปล่าอย่างมีศิลปะเฉพาะกลุ่มชน มีความเรียบง่าย อีสระ และไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว

กล่าวโดยสรุปแล้ว เพลงพื้นบ้าน หมายถึง เพลงที่ร้องกันในท้องถิ่น ถ่ายทอดกันมาด้วยปากโดยใช้การจดจำเป็นสำคัญ ไม่มีการจดบันทึกไว้ ใช้ร้องเล่นในเทศกาลต่าง ๆ เพลงพื้นบ้านมีลักษณะเรียบง่าย ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว อาจเรียกชื่อได้ต่าง ๆ กัน เช่น เพลงชาวบ้าน เพลงพื้นเมือง เพลงปฎิพากษ์ คีตการพื้นบ้าน เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น สุกัญญา สัจฉลาฮา (2525) ยังกล่าวเพิ่มเติมว่าเพลงพื้นบ้าน

ประเภทที่ชายหญิงร้องโต้ตอบกันในเชิงเกี่ยวพาราสี มีจุดเด่นอยู่ที่อาหารต่าง ๆ ที่นำมาประกอบอาหาร
 กัน บางครั้งไวพจน์เหล่านี้ก็แฝงนัยทางเพศไว้ด้วย นับเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของเพลงพื้นบ้าน สันนิ
 ษานา เกตุภาค (2521) กล่าวว่า เพลงชาวบ้านหรือเพลงพื้นเมืองเป็นเพลงประจำท้องถิ่น
 ต่าง ๆ แต่ละท้องถิ่นจะคิดประดิษฐ์เนื้อร้องและทำนองเพลงไปตามความนิยมและศรัทธาของ
 กับสำเนียงภาษาของตน เนื้อร้องของเพลงชาวบ้านแทบทั้งถิ่นส่วนใหญ่มักจะเป็นบทเกี่ยวกับพาราสี
 หรือบทคัดพ้อต่อว่าของชายหนุ่มหญิงสาว หรือไม่ก็ใช้เนื้อร้องจากวรรณคดีหรือนิทานพื้นเมือง
 ทางด้านสำนวนภาษาก็มักจะใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมา บางครั้งก็มีความหมายไปในทางเพศสัมพันธ์
 ซึ่งเป็นที่นิยมในหมู่ผู้ฟังว่าถึงใจดี ส่วนท่วงทำนองมักจะง่าย ๆ และไม่จำเป็นต้องมีเครื่องดนตรี
 ประกอบ แต่ปรบมือให้จังหวะก็พอ

ประเภทที่ กล้ายสุบรรณ (2531) แบ่งประเภทของเพลงพื้นบ้านตามวัตถุประสงค์ในการ
 การเล่นออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. เพลงเพื่อความบันเทิงใจเป็นเพลงที่เล่นในงานเทศกาล งานพิธีสำคัญ งานรื่นเริง
 หรืองานที่มีผู้คนมาชุมนุมกันมาก ๆ เช่น เพลงพวงมาลัย เพลงเรือ เพลงล้อขย เพลงอินทรี
 เพลงลำตัด เพลงปรบไก่ เป็นต้น
2. เพลงร้องประกอบการทำงาน เป็นเพลงที่ร้องขณะทำงานเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม
 เช่น เพลงเกี่ยวข้าว เพลงเดินกำจ้ำเคียว เพลงฉีกกระดาด เป็นต้น
3. เพลงที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะเช่น เพลงขอทาน เพลงร้องขอพรยา เพลงแทนวงแหวน
 เพลงเรไรต่าง ๆ เป็นต้น

เอก นาวินกุล (2527) ยังได้กล่าวถึงคุณค่าของเพลงพื้นบ้านที่สำคัญไว้ ๒ ประการคือ

1. เพลงพื้นบ้านมีคุณค่าในตัวเอง

เพลงพื้นบ้านเป็นมรดกทางวรรณกรรม บทเพลงอันไพเราะและด้อยค่าสละสลวยที่
 สอดแทรกไว้ด้วยปรัชญาหรือคำสอนของคนเจ้าบทเจ้ากลอนแต่สมัยโบราณ ได้ถูกสืบทอดด้วยปาก
 ต่อปากมาช้านาน เรียกว่าเป็น วรรณกรรมมุขปาฐะ เพลงพื้นบ้านถูกเรียบเรียงร้อยถ้อยของ
 ด้วยถ้อยคำที่เรียบง่าย แต่กินใจความ สิ่งเหล่านี้เองที่ทำให้บทเพลงมีคุณค่า นับว่าเป็นศิลปะทาง
 ภาษาลักษณะหนึ่ง จัดเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะที่แท้จริง เพลงพื้นบ้านยังแสดงถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน
 ได้อย่างเด่นชัด มีสะท้อนภาพชีวิตในชนบท ลักษณะความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การประกอบอาชีพ
 ก็นกตัญ และความเชื่อต่าง ๆ

2. เพลงพื้นบ้านมีคุณค่าทางด้านสังคม

เนื้อเพลงของเพลงพื้นบ้านมักสอดแทรกคำสอนไว้ในบทเพลง เพื่อกล่อมเกลาจิตใจของผู้ฟังให้เป็นคนดีในสังคม เช่น เพลงกล่อมเด็ก คนกล่อมจะร้องบทเพลงที่มีคุณค่าทั้งในท่วงทำนองและอารมณ์ของความรักความเอ็นดูสู่ตัวเด็ก ทำให้เด็กเติบโตขึ้นมาในท่ามกลางความอบอุ่นในหมู่ญาติพี่น้อง เพลงประกอบการละเล่นของเด็กก็เช่นเดียวกัน มีส่วนที่ทำให้เด็กมีพัฒนาการทางด้านร่างกายและจิตใจ เกิดความสนุกสนาน รักใคร่ สามัคคีปรองดองกัน ตลอดจนฝึกหัดให้มีนิสัยรู้แพ้รู้ชนะ รู้ให้โทษภัยกัน เป็นต้น

ส่วน สุกัญญา ภิศราชัย (2532) ได้กล่าวถึงบทบาทของเพลงพื้นบ้านที่มีต่อสังคมไทยไว้ว่า

1. ให้ความบันเทิง

เพลงพื้นบ้านให้ความบันเทิง สนุกสนาน เพลิดเพลิน แก่สมาชิกในสังคม เพราะเนื้อหาของเพลงเต็มไปด้วยปฏิกาณ ไหวพริบ โวหารต่าง ๆ ที่น่าฟัง สามารถเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ฟัง อีกทั้งยังมีจังหวะสนุก ดึงดูดใจ มีท่าทางลีลาาร่าที่เข้ากับทำนอง ทั้งผู้ฟังและผู้ร้องผู้แสดงต่างก็เพลิดเพลิน ผ่อนคลายอารมณ์เครียดไปได้ในตัว

2. ให้ความการศึกษา

เพลงพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการสอนให้ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตัวอย่างการให้คำสอนหรือความรู้โดยตรง เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตในสังคม รวมทั้งความรู้ตามพุทธประวัติ หลักธรรมต่าง ๆ ส่วนตัวอย่างการให้ความรู้หรือคำสอนทางอ้อม เช่น การใช้เป็นสื่อในการอบรม สั่งสอน โดยการสอดแทรกคำนิยามและกฎเกณฑ์ที่ควรปฏิบัติในสังคมเอาไว้ในบทเพลง เช่น บทเพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

3. ควบคุมสังคม

เพลงพื้นบ้านมีบทบาทในการควบคุมสังคมเนื่องจากในเนื้อหาของบทเพลง มีการชี้แนะระเบียบแบบแผน และพฤติกรรมที่เหมาะสมในสังคม ดังนั้น พ่อเพลงแม่เพลงนอกจากจะมีน้ำเสียงดี มีโวหารที่ดีแล้ว ยังต้องมีความรู้ทั้งในเรื่องประสบการณ์ชีวิต และเรื่องทั่ว ๆ ไป เพื่อนำมาเสนอ โน้มน้าวชักจูงจิตใจให้ผู้ฟังเกิดความคิดและอารมณ์คล้อยตามไปด้วย เช่น การสอดแทรกคำสอนทางศาสนา เพื่อให้ผู้ชมการแสดงมีพฤติกรรมในทางที่ดี ฝึกตนให้เป็นคนมีศีลธรรมและคุณธรรม เป็นต้น

4. ใช้เป็นทางระบายความคับข้องใจ

เพลงพื้นบ้านเป็นบทหรือที่รองที่มความเป็นอิสระในการสื่อสารทางอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด จึงเป็นทางออกที่คนในสังคมใช้ระบายความอัดอั้น ความคับข้องใจ ที่มีต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ ประเพณี และค่านิยมของสังคม เช่น เพลงพื้นบ้านทางภาคกลาง กล่าวถึงปัญหาในการทำมาหากิน ความรู้สึกที่มีต่อชาวจีนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า ตลอดจนความรู้สึกแบ่งแยกทางชนชั้นที่เหนือกว่าตน เป็นต้น

5. เป็นสื่อมวลชนชาวบ้าน

ในยุคก่อนๆจะมีเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ ฯลฯ เพลงพื้นบ้านได้ทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชนกระจายข่าวสารในสังคม เช่น เพลงร่ำขอพระราชทานของจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นการเชิญชวน บอกรบคุณแก่ชาวบ้านให้เตรียมตัวเตรียมใจไปทำบุญเนื่องในวันออกพรรษาอย่างพร้อมเพรียงกัน นอกจากนี้ยังแสดงถึงทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อเหตุการณ์บ้านเมืองโดยทั่ว ๆ ไปและวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้อีกด้วย

ลักษณะของสื่อพื้นบ้านที่เหมาะสมในการนำมาใช้ในการศึกษาและการพัฒนา

1. สื่อพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เกิดในชุมชนและเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้สื่อพื้นบ้านจึงสามารถสื่อสารเรื่องราว และถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างสะดวกโดยไม่มีข้อจำกัดในด้านวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อพื้นบ้านของท้องถิ่นโดยอ้อมใช้ภาษา ถ้อยคำ สำเนียงอย่างชาวบ้านในท้องถิ่นดังกล่าว
2. สื่อพื้นบ้านเป็นการแสดงที่ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ซึ่งเป็นชีวิตจิตใจของคนไทยที่รักความสนุกสนาน จะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้ให้ความสนอกสนใจกับสื่อพื้นบ้านอยู่แล้ว ไม่ปฏิเสธที่จะดูจึงดึงดูดความสนใจของคนทั่วไปให้หยุดลองสัมผัสเนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดผ่านสื่อบ้าง สื่อพื้นบ้านบางอย่างซึ่งคนสมัยนี้เห็นว่าล้าสมัย หากมีศิลปินร่วมสมัยนำมาปรับปรุงให้ดีแล้วก็อาจเป็นจุดเด่นทำให้คนสนใจ ทดลองฟังได้เหมือนกัน สื่อพื้นบ้านจึงได้รับการยอมรับจากบุคคลหลายกลุ่มอายุ เนื่องจากมีการปรับตัวให้ทันสมัยและสอดคล้องกับเหตุการณ์

ประโยชน์ของสื่อพื้นบ้านในการให้การศึกษาและการพัฒนา

1. ช่วยในการกระจายข่าวสารแก่ชุมชน ในภาคใต้ก่อนที่ชาวบ้านทั่วไปจะมีปฏิทินใช้กันอย่างปัจจุบันนี้ ในอดีตพอถึงปลายเดือน 4 ต่อกับต้นเดือน 5 อันเป็นระยะตรุษสงกรานต์ต้นตอเพลงคำขวัญปักษ์ใต้มักจะได้ยินเสียงร้องเพลงบอกกันโดยทั่วไป เนื้อหาของเพลงบอกที่มักกับ

นำมาขับให้ฟัง ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงเรื่องประกาศสงกรานต์เหมือน ๆ กันทุกแห่ง เนื้อความตอนแรก ๆ เราจะได้ยินคำไหว้เจ้าบ้าน ทักทายเป็นขอเจ้าของบ้านเสียก่อนเป็นการเกริ่น เมื่อเจ้าของบ้านได้ยินเสียงขับและเสียงลูกคู่ร้องรับ เสียงตั้งเป็นจังหวะในช่วงเวลานี้ก็เป็นที่ยึดกันว่าต้องเชิญคนขับเพลงเข้ามาในบ้านเพื่อกินหมากกินพลู หรือกินเหล้าบ้างตามธรรมเนียม ต่อจากนั้นถ้าหากเจ้าของบ้านสนใจอยากทราบว่าปีใหม่นี้นางสงกรานต์ชื่ออะไร ชื่ออะไรเป็นพาหะ ข้าวปลาธัญญาหารเป็นอย่างไร นาคีให้น้ำกี่ตัว ผนตกกี่ท่า ข้าวปลาได้ผลหรือไม่ประการใด ก็จะขอให้พวกเพลงบอกช่วยร้องให้ฟัง พวกเพลงบอกซึ่งรู้เกณฑ์ค่านามเรื่องนี้มาก่อนแล้วก็จะร้องเพลงตอบให้ทราบ จนเป็นที่พอใจของเจ้าของบ้าน ต่อจากนั้นจึงจะรำลาไปยังบ้านอื่น ๆ ต่อไป จนกว่าจะหมดแรงหมดเสียง

ประกาศสงกรานต์ที่พวกเพลงบอกนำมาร้องก็คือ "ข่าวสาร" หรือความรู้อย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านไม่น้อย เพราะบอกถึงฝนฟ้าอันเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับชีวิตเกษตรกรรมโดยตรง จริงอยู่เมืองไทยเริ่มมีการพิมพ์ปฏิทินขึ้นใช้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 มีรูปแบบและคำประกาศสงกรานต์ติดให้เห็นที่ประตูพระบรมมหาราชวังทุกปี แต่น้อยคนนักที่จะได้มาอ่านรายละเอียดจากที่ปิดไว้ให้ดูนั้น นักขับเพลงบอกซึ่งมีโอกาสได้รับรู้ข่าวนี้ก่อนชาวบ้านคนอื่น ๆ จะทอดทราบจากวัด จากทางการหรือจากหนังสือก็ตาม จึงเป็นผู้กระจายข่าวสารที่สำคัญพวกหนึ่งของภาคใต้

หนังตะลุงก็เป็นสื่อพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่ง ที่มีในการให้ความรู้แก่ชุมชนไม่น้อย เพราะนายหนังสามารถสอดแทรกความรู้ความคิดต่าง ๆ ลงไปได้โดยไม่ขัดเขิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อถึงตอนที่ตัวตลกวิพากษ์วิจารณ์สังคม หรือกล่าวถึงสภาพชีวิตคนไทยในยุคนั้น ๆ มีผู้นิยมฟังและจดจำกันมาก สำหรับในภาคกลาง สื่อพื้นบ้านจากอดีตที่เป็นตัวอย่างแสดงถึงบทบาทในการกระจายข่าวสารได้เด่นชัดที่สุด น่าจะเป็นการแห่ของพระนักเทศน์บนธรรมาสัน ส่วนในภาคอีสานสื่อพื้นบ้านที่มีบทบาทในการกระจายข่าวสารแก่ชุมชนมากที่สุดได้แก่ หมอลำ ฮกตัวอย่างเช่น ในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดชนบทฝืนบุญในภาคอีสาน การสื่อข่าวเรื่องผู้มีบุญและอิทธิฤทธิ์ผู้มีบุญในสมัยนั้น ฝืนบุญได้ใช้หมอลำขับลำนำกระจายข่าวไปทั่ว เนื่องจากประชาชนนิยมฟังหมอลำมาก ข่าวจึงแพร่ไปอย่างรวดเร็ว และประชาชนเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในตัวฝืนบุญเข้าเป็นพวกมากมาย

2. ช่วยในการให้การศึกษาทั่วไปแก่สังคม นอกจากสื่อพื้นบ้านจะทำหน้าที่กระจายข่าวสารอันเป็นเรื่อง "ปัจจุบัน" หรือเรื่องที่ประชาชนกำลังสนใจแล้ว ขณะเดียวกันก็ยังให้ความรู้ทั่วไป ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นเรื่องใหม่ ๆ แต่อย่างไร จะเป็นเรื่องเก่าพูดกันมาแล้วซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็ได้ ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวันก็ได้ เป็นเรื่องทางธรรมะก็ได้ ทางโลกก็ได้ ฮกตัวอย่างเช่น ในการเล่นเพลงฉ่อย ในงานบวชนาค พ่อเพลงแม่เพลงนิยมแทรกเนื้อหาธรรมะเข้าไปให้คนฟังได้รับรู้ โดยฝ่าย

แม่เพลงอาจถามพ่อเพลงว่า ประวัติของพระพุทธรูปเจ้ามีความเป็นมาอย่างไร โอวาทท่านมีที่ข้อ ศิลพระ มีที่ข้อ ศิลพระมีที่ข้อ อาณิสส์จากการทำบุญด้วยของสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้อย่างไรบ้าง พระคุณพ่อมีเท่าไร พระคุณแม่มีเท่าไร บางทีก็ถามว่าเหตุไรนภกระยางจึงมีสีขาว คือได้ทำบุญอะไรไว้อย่างไรหรือปล่าว เหล่านี้จัดอยู่ในดับทางธรรม ทำให้คนฟังได้ทบทวนความรู้ทางศาสนาที่ตนมีไปด้วย

ด้านประวัติศาสตร์ อาจร้องดับประวัติสถานที่ หมู่บ้าน ตำบล เช่น ประวัติดอนเจดีย์ ดับพระนเรศวร และดับอื่นใดก็ได้แล้วแต่พ่อเพลงแม่เพลงเห็นว่าคนจะสนใจ แล้วตนคิดผูกขึ้น ส่วนด้าน ประเพณีนั้น ในกลอนเพลงส่วนใหญ่ย่อมแทรกความเชื่อ ความคิด ความนิยมของสังคม เข้าไปตลอด เวลา เช่น ดับสู้ขอ ก็จะมีเรื่องกันตั้งแต่หนุ่มสาวรักชอบกัน ตกกลางแต่งงาน หญิงขอให้ชายมาสู้ขอให้ลูกต้อง ตามธรรมเนียม ชายต้องไปหาเจ้าแม่ หาขันหมาก จัดเตรียมข้าวของต่าง ๆ สารพัดมาสู้ขอฝ่ายหญิง เวลาสู้ขอต้องพูดอะไรอย่างไร ต้องทำเหมือนในชีวิตจริง จึงเท่ากับเป็นการย้ำค่านิยมของสังคมอยู่ ตลอดเวลา

3. ช่วยในการให้ความบันเทิงแก่สังคม ทราบกันโดยทั่วไปอยู่แล้วว่า คำกล่าวที่ว่าคนไทย เป็นคนรักสนุกนั้น มีความเป็นจริงค่อนข้างมากเพราะเราจะทำอะไรทั้งปวงมักจะต้องมีเล่นปนจริง อยู่ด้วยเสมอ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการเดินขบวนประท้วง เราก็มักจะลองยาว ลิเก รำวง เข้ามา แทรกสลับรายการ เวลาในงานศพก็มีลิเก โขน หนัง มาแสดงหน้าศพ ตามต่างจังหวัดและในกรุงเทพฯ เองเมื่อประมาณ 20-30 ปีก่อนขึ้นไป เมื่อพระสวดศพเสร็จแล้ว มักมีชาวบ้านหรือศิลปินนักแสดงขึ้นไป เล่น สวดศฤทธิ์ สร้างความครั้นเครงให้กับคนที่มาร่วมงานศพตลอดคืน ดังจะเห็นได้จากเมื่อลงแขก เกี่ยวข้าว ในภาคกลางมีเพลงเต้นกำร้องให้คลายความเหน็ดเหนื่อย เวลาขานมัจฉา มีเพลงโขนเน ร้องให้เกิดความสนุกสนานและผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย ความน่าเบื่อในการดำเบ็ง เวลานวดข้าว มีเพลงส่งฟาง เพลงซั๊กกระดานมาเล่น ล้อพื้นบ้านชนิดอื่น ๆ ไม่ว่าจะลิเก หมอลำ เพลงบอก ซอ หนึ่งตะลุง นอกจากจะทำหน้าที่ให้ชาวสาร ให้ความรู้แล้วก็ทำหน้าที่ให้ความบันเทิงด้วยกันทั้งสิ้น

4. ช่วยทำให้คนมามีกิจกรรมร่วมกันได้ มนุษย์ส่วนใหญ่ชอบความบันเทิงอยู่แล้ว มหรสพ ต่าง ๆ การละเล่นต่าง ๆ การแสดงต่าง ๆ มีส่วนช่วยในการระบายความทุกข์ ความเก็บกดภายใน เป็นชานานหนึ่งที่ทำให้มนุษย์งามขึ้นมาได้ ด้วยเหตุนี้เองสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงจึงมีบทบาท อีกอย่างหนึ่งในการดึงดูดผู้คนให้มารวมกันอยู่ในที่เดียวได้โดยสมัครใจ เช่น ในภาคกลาง คนจาก หมู่บ้านหนึ่งอาจลงทุณเดินข้ามทุ่งไปสู่อีกหมู่บ้านหนึ่งเพื่อที่จะชมลิเก และหลายคนยินดีที่จะให้ความ ช่วยเหลือกันแสดงแก่ ๆ อย่างทุ่มเท ดังเช่นที่แม่ยกช่วยเหลือพระเอกลิเกโดยไม่เสียดายแม้เงิน หมิ่นหรือแสน ส่วนในภาคใต้ เมื่อหนึ่งตะลุงคณะสำคัญมาเล่นในงานใดงานหนึ่ง อาจจะไม่เพียง

โรงเดี่ยว คณะเดี่ยว หรือเล่นประชันคู่แข่งอีกคณะหนึ่ง มักจะมีคนทั่วทุกทิศทุกทางอ้อมลูกจูงหลาน หอบเสื้อ หอบผ้าห่ม มาปักหลักดูหนึ่งตะลุงกันอย่างล้นหลามตั้งแต่หัวค่ำยันรุ่งสว่าง สำหรับในภาคอีสานหมอลำได้มีบทบาทสำคัญในการรวมคน กล่าวคือ เมื่อหมอลำเปิดการแสดงที่ใด ผู้คนภายในหมู่บ้านและตำบลใกล้เคียงจะเดินทางจากบ้านของตนนับสิบ ๆ กิโลเมตร เพื่อไปฟังหมอลำ และฟังจนถึงสว่างจึงเลิกลา งานบวชงานสมโภชตามวาระพิเศษหรือตามเทศกาลประจำท้องถิ่น หมอลำ เป็นความบันเทิงอย่างเดียวที่ดึงดูดผู้คนให้คอยดูแลคอยชมอย่างใจจดใจจ่อ และเมื่อได้ฟังทุกคนต่างก็เป็นสุขสันตสนาน

จะเห็นได้ว่า สื่อพื้นบ้านหลายชนิดมีบทบาทในการรวมคนอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นภาคใด ๆก็ตาม แม้ในปัจจุบันจะมีสื่อและมหรสพสมัยใหม่หลายชนิดมาให้เลือกสรรดูมากกว่าแต่ก่อน แต่สื่อพื้นบ้านบางชนิดก็ยังทำให้คนชมกันอย่างล้นหลามได้ไม่แพ้สื่อสมัยใหม่

5. ชั่วรักษาปักษีสถานของสังคม เนื่องจากเนื้อหาที่แทรกอยู่ในสื่อพื้นบ้านนั้นไม่พ้นที่จะต้องกล่าวถึงความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีต่าง ๆ ของสังคม สื่อพื้นบ้านจึงมีบทบาทในการรักษาพฤติกรรมของคนในสังคมให้เป็นไปตามจารีตประเพณีที่สังคมนั้น ๆ กำหนดไว้ซึ่ง นั่นก็คือการรักษาปักษีสถานของสังคมนั้นเอง หลักฐานที่จะยืนยันถึงบทบาทอันมีอยู่ทั่วไป ชกตัวอย่างเช่น ในเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งแม้หน้าที่ข้อแรกของเพลงกล่อมเด็กจะมุ่งใช้กล่อมให้เด็กหลับ แต่เพลงกล่อมเด็กก็มีได้มีหน้าที่นั้นเพียงหน้าที่เดียว ยังทำหน้าที่อื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย เช่น ให้ความรู้ด้านวรรณกรรม โศดทางอ้อม เมื่อร้องเรื่องจากวรรณคดี ได้แก่ เรื่องนางมโนราห์ นางเมรี สังข์ทอง นางอุทัย รามเกียรติ์ ฯลฯ ส่วนหน้าที่รักษาปักษีสถานของสังคมก็คือ บทที่ร้องเตือนใจให้นึกถึงประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน อนึ่ง ผู้ฟังและผู้ได้คิดนั้นอาจจะมิใช่เด็กอ่อนในเปล หากแต่อาจเป็นคนโตแล้วและนั่งอยู่ใกล้ ๆ นั้นเอง

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระทรวงศึกษาธิการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ม.ป.ป.) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของสื่อพื้นเมืองต่อการศึกษาของชาวบ้าน พบว่า

1. สื่อพื้นเมืองที่ชาวชนบทในจังหวัดเชียงใหม่รู้จักมากที่สุดคือ ซอ ฉิ่ง กลองสะบัดชัย และกลองเท่งเทิง
2. ชาวชนบทรับทราบข่าวการละเล่นพื้นเมืองจากปากต่อปาก การสื่อสารที่ใช้ควารใช้บุคคลต่อบุคคล

3. สื่อพื้นเมืองควรรู้ใช้กับกลุ่มคนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำหรือการศึกษาต่ำ ควรให้ความสะดวกในการเดินทางแก่ผู้มาชมด้วย
4. สื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อการเผยแพร่การเล่นพื้นเมืองควรรู้ใช้วิทยุ การเล่นพื้นเมืองผ่านสื่ออื่น มีผลให้การแพร่กระจายข่าวสารข้อมูลเป็นไปได้กว้างขวางกว่าการแสดงโดยตรง
5. การไปชมการเล่นพื้นเมือง ก่อให้เกิดความสนุกสนาน ความสบายใจมากกว่าที่จะให้ประโยชน์และความรู้อย่างจริงจัง

ปราณี ขวัญแก้ว (2518) ศึกษาเรื่องวรรณคดีชาวบ้านจากบุดำ พบว่า การศึกษาวรรณคดีของชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจในสภาพชีวิต สภาพสังคม ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น มีจุดประสงค์เพื่อสอนคนทางอ้อม นำนิทานมาเป็นสื่อในการสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ นิทานส่วนใหญ่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาซึ่งคนมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว จึงอ่านนิทานซ้ำดั่งซึ่งเรียบเรียงด้วยถ้อยคำไพเราะ คำตลกที่สอดแทรกไว้ในบทประพันธ์แทรกซึมในจิตใจของผู้อ่านโดยไม่รู้ตัว ส่วนสุภาษิต สำนวน คำพังเพย เป็นเครื่องมือในการเตือนสติในแง่ต่าง ๆ เช่น การครองเรือน ในวรรณคดีมีสาระเรื่องราวของการศึกษาแสดงให้เห็นการเมืองการศึกษาด้วย

ปรีชา อุตระกุล (2521) วิจัยเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้านจากตำบลวังกาใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นถึงระบบครอบครัว เศรษฐกิจ ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ ความเชื่อเรื่องเวรกรรม ส่วนเรื่องเกี่ยวกับประเพณี เช่น การโกนจุก บวชนาค งานศพ ลงแขก ปิดทอง และแห่บั้งไฟ ในด้านค่านิยม เช่น การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความอดกลั้น การเชื่อฟัง และการยกย่องผู้ที่มีพระคุณ เป็นต้น

ทัศนีย์ ทานตวิชัย และคณะ (2522) วิจัยเรื่องการศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียง (ระยะต้น) สรุปได้ว่า เพลงพื้นบ้านของชาวชลบุรีและฉะเชิงเทรามีเพลงที่เหมือนกับเพลงในภาคกลาง เช่น ลำตัด เพลงฉ่อย เพลงรำวง และเพลงเกี่ยวข้าว และได้พบว่า เพลงพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ดังนี้

1. อาศัยเพลงพื้นบ้านเป็นมหรสพอย่างเอกโดยเฉพาะในเทศกาลสงกรานต์
2. เพลงพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นสื่อ นำคำสอนไปสู่ผู้ฟัง
3. เพลงพื้นบ้านแสดงความผูกพันในครอบครัวแบบไทย
4. เพลงพื้นบ้านแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยกตัญญูรู้คุณ อันเป็นลักษณะของคนไทยที่นิยมแสดง

ความเคารพและความกตัญญูรู้คุณแก่ผู้ที่มีพระคุณแก่ตน

5. เพลงพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นบางประการ เช่น อุนนีสัยรักสนุก การมีปฏิภาณไหวพริบ

6. เนื้อหาและท่วงทำนองของเพลงเป็นส่วนหนึ่งในการปลูกฝังความซาบซึ้งในด้านสุนทรียภาพด้วยภาษาแก่กลุ่มชน

7. เพลงพื้นบ้านสะท้อนความเชื่อต่าง ๆ ของกลุ่มคน เช่น ความเชื่อเรื่องผี สุกัญญา สุภายา (2525) วิจัยเรื่อง เพลงปฎิพากษ์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย สรุปได้ว่า เพลงปฎิพากษ์ในฐานะวรรณกรรมมุขปาฐะ ได้รับความนิยมนอย่างมาก และมีบทบาทต่อสังคมไทย ดังนี้

1. สร้างความบันเทิง สนุกสนานให้แก่ผู้ฟัง
2. สร้างความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
3. ให้การศึกษาแก่ผู้คนในสังคม ทั้งทางโลกและทางธรรม ในด้านทางโลกได้แก่

แนวทางการดำเนินชีวิตและค่านิยมต่าง ๆ ส่วนในทางธรรมได้แก่หลักธรรมในพุทธศาสนา

4. ระบายความแค้นเคียดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกในเรื่องเพศ
5. ระบายความแค้นเคียดอันเนื่องมาจากสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม

6. บันทึกเหตุการณ์และวิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่น การต่อสู้ระหว่างทหารไทยกับทหารญี่ปุ่น อัจฉรา ทองพลาย (2529) วิจัยเรื่องบทบาทของครูในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน

ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 6 พบว่า ในเขตพื้นที่การศึกษา 6

มีวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านประเพณีและหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประกอบการจัดกิจกรรม

การเรียนการสอน เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในโรงเรียนได้มาก ส่วนการละเล่นพื้นบ้าน

ส่วนใหญ่ไม่เป็นที่นิยมของประชาชนในปัจจุบัน ดังนั้น ถ้านำการละเล่นพื้นบ้านมาใช้ประกอบ

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน

เสียก่อน ครูควรมีบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน และ

หัตถกรรมพื้นบ้าน ด้วยการศึกษา อนุรักษ์ และถ่ายทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านแก่นักเรียน ส่วนครูและ

นักเรียนมีความคิดเห็นว่า ครูควรมีบทบาทในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น

วาสนา ต้นสาดี (2531) วิจัยเรื่อง ลำตัด การศึกษาเชิงวิเคราะห์ พบว่า ลำตัดมี

บทบาทต่อสังคม 4 ประการ คือ

1. สร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ชม ซึ่งถือเป็นความสำคัญหลักของลำตัด

2. ให้ความรู้ เนื่องจากเนื้อหาในกลอนลำตัดได้สอดแทรกความรู้หลายด้านไว้ทั้งที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตและค่านิยมในสังคม

3. เป็นการระบายความคับกต อันสืบเนื่องมาจากประเพณีและค่านิยมบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงออกในเรื่องเพศ

4. เป็นการระบายความคับกต อันเนื่องมาจากสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม ส่วนในด้านเนื้อหาสาระของลำตัดของหวังเต๋อนั้น วาสนา ต้นสาส์ พบว่า เนื้อหาของลำตัดแบ่งออกเป็น 2 ด้านคือ ด้านวิถีชีวิตและด้านค่านิยม

1. ด้านวิถีชีวิต ได้แก่

1.1 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เรื่องพระเจ้า และเรื่องโชคชะตาราศี

1.2 คำสอนและคติเตือนใจ เช่น เรื่องของความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของโลก การดำรงชีวิตของมนุษย์ การอยู่ร่วมกันในสังคม และวิถีสงสาร

1.3 เรื่องระบบครอบครัว เรื่องความรัก เรื่องการปฏิบัติตนของหญิง และเรื่องปัญหาครอบครัว

2. ด้านค่านิยม ได้แก่ ค่านิยมเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณ การปฏิบัติตนของสตรี

การครองเรือน เรื่องเพศ และเรื่องต่างชาติ

ธงชัย เจียมพุก (2532) วิจัยเรื่องแนวโน้มของสื่อสำหรับกรมการศึกษานอกโรงเรียน ในปีพุทธศักราช 2552 พบว่า ประเภทของสื่อการศึกษาในปี พ.ศ. 2552 มีแนวโน้มในการใช้สื่อการศึกษาประเภทต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้ (1) สื่อสิ่งพิมพ์ (2) สื่อโสตทัศนศึกษา (3) มวลชนเพื่อการศึกษา (4) ศูนย์ข่าวสารข้อมูลเพื่อการศึกษา (5) สื่อพื้นบ้าน (6) สื่อบุคคล (7) คอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษา และ (8) ดาวเทียมเพื่อการศึกษา

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2535) ศึกษาเรื่องรายงานการสำรวจสภาพการใช้สื่อพื้นบ้านและสื่อบันเทิง พบว่า ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดได้มีการนำสื่อพื้นบ้านมาใช้ในการเผยแพร่สาระความรู้ถึงร้อยละ 89 และสื่อที่มีการนำมาใช้กันในทุกภาคภูมิศาสตร์ ได้แก่ ละครหุ่นและวงดนตรี ส่วนสื่อพื้นบ้านที่นำมาใช้จำแนกเป็นภาคต่าง ๆ ได้แก่

ภาคเหนือ ใช้ละครช่อ ลีเก

ภาคกลาง ใช้ลีเก เพลงพื้นบ้านประเภทลำตัด เพลงฉ่อย และเพลงอีแซว

ภาคใต้ ใช้หนังตะลุง โนรา เพลงบอก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้หมอลำหนังปะโมทัย

ชฎิล เกษมสันต์ (2536) วิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการใช้สื่อการเรียนการสอน
 ที่บ้านของครูโรงเรียนประถมศึกษาในภาคกลาง พบว่า

1. สื่อที่บ้านในภาคกลางส่วนใหญ่ เป็นประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบ
 อาชีพเกษตรกรรม รวมทั้งอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในครัวเรือนซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มของเครื่องมือและอุปกรณ์
 รองลงมาคือ กิจกรรม เมื่อนำสื่อที่บ้านมาจัดกลุ่มเป็นสื่อการเรียนการสอนแล้ว สื่อประเภทเครื่องมือ
 และอุปกรณ์มีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือสื่อประเภทกิจกรรม

2. ครูใช้สื่อที่บ้านในการจัดการเรียนการสอนน้อย สื่อที่ครูใช้เป็นสื่อประเภท
 เครื่องมือและอุปกรณ์มากที่สุด รองลงมาคือกิจกรรม

จากเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับสื่อที่บ้านดังกล่าวข้างต้น ถึงแม้ว่ามีผู้ศึกษาเรื่องสื่อที่บ้าน
 มากมาย แต่ส่วนมากจะเป็นเรื่องของบทบาทสื่อที่บ้านต่อสังคมไทย และพบว่าสื่อที่บ้านยังมีบทบาท
 ต่อสังคมไทยอยู่ โดยเฉพาะสังคมในชนบท ดังนั้นจึงสามารถประยุกต์ใช้สื่อที่บ้านถ่ายทอดความรู้ให้แก่
 ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนได้ และยังมีผู้ใดศึกษาถึงบทบาทของศิลปินในฐานะผู้ส่งสารในการ
 ถ่ายทอดความรู้โดยใช้สื่อที่บ้านเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญในการส่งต่อความรู้
 ต่าง ๆ ไปยังประชาชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาหวังดี นิมา หรือหวังดีเะ ในฐานะศิลปิน
 ผู้ส่งสารในการถ่ายทอดความรู้โดยผ่านสื่อที่บ้านประเภทลำตัด เพื่อที่จะได้ทราบว่าหวังดี นิมา ใช้กลอน
 ลำตัดถ่ายทอดความรู้ให้แก่ประชาชนในเรื่องอะไรบ้าง มีทักษะด้านวิธีการถ่ายทอดอย่างไร มีเจตคติและ
 ความเข้าใจต่อระบบสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร อีกทั้งเพื่อเป็นแนวทางให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ ที่มี
 หน้าที่ในการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ ได้นำสื่อที่บ้านไปใช้ในการเผยแพร่ความรู้ไปสู่ประชาชนได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ ในโอกาสต่อไปด้วย